

25 oktober 1915

Besluit van de gouverneur-generaal van 14 augustus 1915, art. 1. Al wie, zonder voldoende grond, weigert te ondernemen of voort te zetten een werk van algemeen belang, dat overeenkomt met zijn beroep en bevolen wordt door een Duitse overheid, zal gestraft kunnen worden met een hechtenis of gevangenisstraf van ten hoogste een jaar. Elke weigering om te werken zal geldig zijn, wanneer zij berust op en toegelaten wordt door het volkenrecht.

Niets (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 20 oktober.

Na diep en vast in mijn begrip de overtuiging te hebben gehamerd, dat ik vanochtend beslist voor de krant moest werken, heb ik mij daareven vol moed aan mijn schrijftafel gezet, middenin de wanorde aan boeken en papieren, buiten dewelke ik niet kan en die mij de illusie bezorgt dat ik het werkelijk heel druk heb. Ik zit hier dus, het ongerept blanke papier voor mij, de inktnatte pen tussen de vingers, - in afwachting van de inspiratie ...

Dit nu is niets ongewoons: hoeveel "correspondenties" worden niet aldus begonnen, zonder dat men weet waarheen, zonder dat men een goed omschreven onderwerp voor ogen heeft! Gewoonlijk, meestal, zelfs, komt dat vanzelf: het feit alleen dat men welgemeend neer gaat zitten om zowaar te schrijven, opent automatisch allerlei deurtjes in uw ervaring of in uw onderbewustzijn, ontsluit de schatkamers van uw wetenschap of van uw fantasie, zodat gij doorgaans maar "l'embarras du choix" hebt, en uw keuze gauw genoeg gedaan is. Vandaag echter ... en trouwens ook gisteren ... en trouwens ook morgen ...

Ach, het ligt niet aan ons natuurlijk; het is niet te wijten aan een vermindering van onze opmerkingskracht of aan onze denkvermogens: wij hebben niet opgehouden ze tegen heug en meug in werking te houden, ze door oefening tegen verlamming te weren; want wij willen nu eenmaal niet ondergaan. Het ligt zelfs niet aan de omstandigheden, aan de verarming aan gehalte of betekenis daarvan; want, al hebben ze ons maanden zo aangezogen, dat wij er een tijdlang niet meer tegen konden: wij zijn weer op verhaal gekomen, zij het dan ook met andere klankbodemen en onder ander verwerkingsproces. Neen: wat mij heden, hier voor mijn gezellig wanordelijke tafel, met onmacht slaat, en het gisteren deed, en het ook morgen zal doen, is ... dat het altijd hetzelfde wordt, dat het nieuws van gisteren het nieuws van morgen zal zijn, en dat ik u vandaag, hoe ik mijn hersenspijs ook kneed, niets weet te vertellen, dat gij niet reeds kunt weten of raden, en dat overmorgen, hoe ik ook reageer, precies weer hetzelfde zal zijn.

Want welk belang kan het u nog inboezemen, dat het eitje van mijn ontbijt niet minder dan vijftientig centiemen heeft gekost, en dat een vriend van mij tien frank heeft betaald voor nieuwe zolen op zijn schoenen? Wel bezit ik een onuitputtelijk onderwerp: de openbare liefdadigheid, die het eveneens is (onuitputtelijk, bedoel ik); maar ik heb u al zoveel tranen van aandoening doen storten over tegemoetkoming aan zuigelingen en de offervaardigheid van juffrouwen van goeden huize, die op markten en in winkels voor de armen gaan bedelen - en aldus niets dan eindelijk plichtsbeseft bewijzen -, dat ik mij schamen zou, nogmaals terug te komen op deze schone noodzakelijkheden, na ze zo dikwijls te hebben genoemd. Heb ik u al verteld dat de kwestie van het dagelijks brood is opgelost, in de zin dat wij er een beetje meer krijgen tegen een beetje minder geld? Maar dat had je immers voorzien? ... Er is, weliswaar, iets, dat u desgevallend kan doen griezelen: de nieuwe

strengheid van het Duits bestuur, dat ons letterlijk de dood boven het hoofd hangt om een bete broods aan een verborgen soldaat van een Duits vijandig leger, of vanwege het vuurwapen dat men in een of andere lade mocht vergeten hebben; het Duits bestuur dat het fietsen weer beperkt en ons met inkwartiering bedreigt zo daar nog vliegtuigen over Brussel komen en bommen gooien op de kazernes. Maar wij bezitten, nietwaar, de kracht van onze onschuld; en dan - wij zijn immers lang op alle maatregelen te goed voorbereid om er, bij warmte van ons betoog, uw belangstelling nog levendig voor te kunnen maken ... Zodat ik, bij dat al, nog geenszins weet, waar ik u heden, hoe plichtbewust ik ben, wel over schrijven kon ...

Er moet, naar ik menigmaal las, ergens in een kerk in Spanje - te Toledo, vermits ge het absoluut weten wilt - een koperen grafzerk liggen, met een opschrift waar de Franse literatuur der laatste twintig jaren meer dan eens nogal gemakkelijk filosofische munt uit geslagen heeft, en dat luidt: "Hic jacet ... nihil". (Ik kort het een beetje in, om u al te veel Latijn te sparen, en ook omdat het aldus beter bij mijn inzichten past.) Welnu, stel u voor - voorstelling die niets guitig of verlokkelijk is, maar ook gij moet maar leren zelfs het ergste vlak in de ogen te zien, - stel u voor, dat deze grafzerk het lijk bedekt, het doodgemartelde lijk, het geradbraakte en gevierendeelde lijk van al de mooie bedoelingen der gezamenlijke dagbladcorrespondenten van Brussel, bedoelingen welke, na zich de vermelde foltering en ter zelfkastijding te hebben opgelegd, te pletter gingen lopen tegen de muur der Onvermijdelijke Herhaling. Wel, zulke verbeelding zou niets buitensporigs vertonen.

En denk nu maar niet, dat ik die huiveringwekkend symbolische voorstelling heb uitgedacht als een onderwerp voor de eerstkomende Prix de Rome in de schilderkunst: ik zie ze daar werkelijk en als tastbaar liggen, al onze mooie inzichten en

bedoelingen, de bejammerenswaardige, bloedarme, uitgeputte kinderen van onze goede wil (en bij dat zicht ga ik bijna huilen); ik zie ze in hun afgemartelde en stukgelopen miserie uitgestrekt, die telgen van ons vernuft, die zonen van onze verbeelding ... die Niets zijn, die niets konden worden, omdat zij bij voorbaat ter dood werden opgetekend, omdat zij fataal de vergetelheid in moesten van wat onnodig is, daar men het reeds vroeger gehad en bezeten heeft tot zathheid toe. - Hic jacet ... nihil; en ge zult er u te minder om bekommeren ...

In ernst: ook voor ons journalisten, en voor ons vooral gaat ons baantje gebrek lijden aan afwisseling. Waarbij komt, dat de lezer het onbesproken recht heeft, over ons proza heen te glijden, vooral als hij er bovenop ziet staan dat het "niets" is, - al verwittig ik hem, dat hij aldus en door dit feit zijn hoedanigheid van lezer voor een deel verliest. Maar wij, de journalisten, zelfs als wij over "niets" schrijven, wij hebben de arbeid te verrichten, de dan vooral helemaal niet dankbare arbeid van het onder woord brengen; zelfs met de zekerheid, niet te zullen worden gelezen (alle ijdelheid hebben wij immers afgeleerd), hebben wij met de pen in geschrifte duidelijk te maken, dat wij inderdaad niets te vertellen hebben; men kan zelfs van ons eisen, dat wij zeggen waarom; en ik ken lieden, die aanmatigend genoeg zijn, om er geschreven excuses bij te eisen. Er is trouwens nog erger: er bestaan, op al de treden van de maatschappelijke ladder, mensen die, al hebt ge ze verwittigd dat ze van u niet veel verwachten moeten, u toch lezen, ... met de bedoeling op u te kunnen schelden, als ge hun niet oneindig meer biedt dan ze zich van u hadden voorgesteld.

En geloof maar niet, dat ik overdrijf! Kijk: met al de ontleedmesjes van mijn analytisch doorzicht, en verder met de innigste sympathie gewapend, tracht ik de tegenwoordige drijfveren van de handel en

wandel van mijn stadsgenoten na te gaan: onmiddellijk krijg ik een briefje waarin men mij “déploable” vindt, en zegt, “que je n'ai pas du tout compris le caractère du Bruxellois”. Daar ik, naar aldus blijkt, de psychologische bal zo erbarmelijk mis geslagen heb, besluit ik tot loutere objectiviteit; ik loop mijn voeten stuk over Brussels straten om te ontdekken van wat aan boertigs of pathetisch de lezers belang kan inboezemen; ik zie - om een echt gebeurd feitje aan te halen - ik zie met eigen ogen, naast een ganse troep mensen om mij heen, die het ook zien, in een winkel die ik noemen kan, bloedrode klerenstof liggen met het opschrift: “teinte nouvelle: ma Jeannette”; ik vind het afschuwelijk; ik zeg het, en ... een jonge dame doet mij de eer aan het een “mauvaise plaisanterie” te noemen. Ziedaar het loon van zoveel waarheidsliefde en plichtsbetrachting. En dan zegt men nog, dat wij alleen reden tot tevredenheid kunnen hebben: wij zijn immers de lichtbakens der openbare opinie ...

Meen niet, dat ik mij kwaad maak. Integendeel, zal ik maar zeggen, want daartoe heb ik mijn mannelijke en vrouwelijke Brusselse medemensen te lief. Ik voeg er zelfs aan toe, dat woede en smaad mij in de hoogste mate interesseren. Zij immers zijn symptomen van een gesteltnis, zo niet van een ziekte, die mij een zeer welkom onderwerp zou zijn, - indien ik mij er zo goed als zeker niet de vermaledijdingen van al mijn Brusselse lezers op de nek door laadde. Maar mag ik mij daardoor laten afhouden van ...?

Ge zijt misschien nog jong genoeg, om u de romans van Jules Verne te herinneren en onder deze “Le docteur Ox”. Die dokter, die een snaak is, krijgt op zekere dag de inval, de lucht van het stadje waar hij woont te drenken, te verzadigen met zuurstof. De invloed van zuurstof op menselijk, dierlijk en zelfs plantaardig bestaan kent gij: niet voor niets noemde men ze vroeger in het Fransch: “gaz

hilarant". De medeburgers van dokter Ox worden dan ook weldra de uitbundigste mensen der wereld. Zij eten voor vier, en de vruchten die ze gebruiken zijn viermaal zo groot als normaal. Zij drinken voor zes, en de drank smaakt hun zesmaal zo lekker. Grijsaards voelen zich buitensporig jong, en jongeren voelen zich helemaal niet, opgenomen als ze zijn in het wentelende heelal. Er wordt een concert gegeven: de uitvoerders blazen hun instrumenten stuk of zwelgen ze in. Er wordt in een huisgezin gekibbeld: het geschil der Capulets en Montagues is er slappe kamilletee bij. En het mooist van al: niemand die de verandering merkt; alles wordt normaal geacht; en was daar in dat stadje een ... laat ons zeggen, een journalist gekomen, met een(onzichtbaar) masker tegen zuurstof voor, en die zou de mensen aan zichzelf getoond hebben zoals zij zich werkelijk aan hem voordeden: men had hem met rotte appels gegooid, - appels, viermaal groter dan normaal ...

Keer ik nu tot Brussel terug, ik als journalist, die evenveel als wie ook moreel geleden heeft onder de heersende noden, maar tevens getracht heb mij niet door wat het ook zij te laten bedotten; - kom ik op mijn Brusselaars terug, dan stel ik zowaar vast, dat ook zij voor het merendeel zijn aangetast door ik weet niet welk gas, dat ze in de laatste tijd veel prikkelbaarder gemaakt heeft, dan zij zelf wel weten of denken. Ik maak er trouwens geen geheim van: ikzelf ben aangetast. Maar het verschil is, dat ik mijn ziekte ken, terwijl de meesten ...

- Het is vandaag, op de dag af, veertien maanden geleden, dat Brussel door de Duitsers bezet werd. In die veertien maanden is er in Brussel zo goed als niets gebeurd; niets vanwege de bevolking dat door de Duitsers strafbaar kon worden geacht; niets dat op een oproer - deze ineens losspringende veiligheidsklep - kon gelijken. En

des te beter natuurlijk ... Wij zijn dus al die tijd onder drukking geweest; onder bedwongen drukking; onder zeer bewuste, zelf gekozen, streng gehandhaafde drukking. En het is dan ook niet te verwonderen dat wij soms nu en dan wel wat zenuwachtig zijn. Zal ik erover klagen, nu en dan eens het slachtoffer ervan te worden?

Ik zei het reeds: integendeel!

Zuigelingensterfte (van onze correspondent Emanuel de Bom).

Antwerpen, 22 oktober.

Het heeft me diep ontroerd – en wie zou het niet? – toen ik, in deze krant, dat met hoogaangeschreven namen ondertekend “ingezonden stuk” las (10 oktober, ochtendblad).

“Of jammerden niet onlangs onze bladen, dat in Antwerpen en omgeving, Dendermonde, Dinant en de Borinage, de pasgeboren kindertjes bij gebrek aan voedsel (omdat de moeders geen middelen hadden om het allernoodzakelijkste te kopen), vergingen als sneeuw voor de zon.”

En verder:

“Weldadige Nederlanders en Belgische landgenoten ... wij doen een beroep op uw harten, maar ook op uw beurzen. Er zijn onder de arme kinderen velen, wiens vaders strijden aan het front; velen, wiens ouders, gedoemd als zij zijn tot werkloosheid, zelf honger lijden, om tenminste hun kinderen nog een weinig te kunnen geven; velen ook die hun pasgeboren kleinen zijn kwijnen en sterven.”

Ik ben totnogtoe alleen ingelicht in zoverre het de stad Antwerpen betreft, maar ik ben gelukkig, hier reeds dadelijk de verzekering te mogen geven, dat het er bij ons, dankzij de waakzaamheid van ons

stedelijk bevoegd gezag (aan het hoofd waarvan dr. Victor Desguin staat, schepen, wiens hele leven aan de zaak der hygiëne was gewijd), in het geheel of ten dele niet zo somberkleurig uitziet. Integendeel.

En zie hier een bevestiging, die ik onmiddellijk uit de beste bron put:

“Dat de oorlogstoestand tot hertoe van nadelige invloed voor de zuigelingensterfte geweest is mag, wat de stad Antwerpen betreft, volstrekt niet beweerd worden.”

Aldus iemand die het inderdaad kan weten.

De hierbij bedoelde statistische tabel wijst zelf enigszins op een lichte vermindering van die sterfte.

“Ter vergelijking hebben wij het oorlogstijdperk genomen, lopende van 1 januari tot 1 augustus 1915 (dus van de zesde tot en met de twaalfde maand na het uitbreken van de oorlog) en hetzelfde, maar normale tijdperk in 1914.

“Bij nadere beschouwing van bijgevoegde tabel, stelt men vast, dat op 100 kinderen die geboren werden tussen 1 januari en 1 augustus 1914, er 5,5 nog in diezelfde tijdruimte stierven. De sterfteverhouding, op dezelfde basis berekend voor het jaar 1915, geeft slechts een percentage van 4,7. Voor het jaar 1912, hetwelk tot hertoe de laagste kindersterfte leverde, vinden wij 5,9 procent, hetzij dus 1,2 procent meer dan gedurende het oorlogstijdperk in 1915.

“Nu dient er ook in aanmerking genomen te worden, dat de weersgesteldheid gedurende de maanden mei en juni 1915 zeer nadelig voor jonge kinderen is geweest. Op bijgevoegde tabel

bemerken wij inderdaad, dat de buitengewoon hoge, gemiddelde cijfers der warmte in mei en juni 1915 gepaard gaan met een merkelijke verhoging van het aantal overlijdens van kinderen. De maand juli daarentegen geeft een zeer lage gemiddelde warmte en wij zien dan ook, dat het cijfer der kindersterfte, van 31 in juni, daalt tot 16 in juli. Wij mogen dus gerust beweren, dat, zonder de ongunstige weersgesteldheid der maanden mei en juni, wij ons in een nog lager cijfer der zuigelingensterfte zouden te verheugen hebben.”

Hier volgen bedoelde vergelijkende statistieken:

Zuigelingensterfte. Jaar 1914.

Levend geborenen in het tijdperk van 1 januari tot 1 augustus 1914	Daarvan stierven vóór 1 augustus 1914, alvorens de zevende levensmaand bereikt te hebben, in de volgende maanden:								Sterf te op 100 gebo - rene n	
		Ja n	Fe b	Ma a	Ap r	Me i	Jun	Jul		To t
Januari	587	7	10	6	6	9	5	8	51	8,7
Februari	518		5	10	10	8	8	12	53	10,2
Maart	576			7	8	3	7	10	35	0,1
April	508				6	6	4	9	25	4,9
Mei	553					8	6	9	21	3,8
Juni	458						8	9	17	3,7
Juli	537							4	4	0,7
Totaal	373 7	7	15	23	30	34	38	58		5,5
Gemiddeld e warmtegra ad		1, 4	7, 0	7,3	13, 3	13, 3	16, 8	20, 1		

(Van 1 januari tot 1 augustus)

Zuigelingensterfte. Jaar 1915.

(Van 1 januari tot 1 augustus)

Levend geborenen in het tijdperk van 1 januari tot 1 augustus 1915	Daarvan stierven vóór 1 augustus 1915, alvorens de zevende levensmaand bereikt te hebben, in de volgende maanden:									Sterf te op 100 gebo - rene n
		Ja n	Fe b	Ma a	Ap r	Me i	Jun	Jul	To t	
Januari	374	5	3	2	8	9	6	1	34	9,1
Februari	454		5	7	8	4	4	2	30	6,6
Maart	413			3	3	9	4	2	21	5,1
April	401				3	4	4	2	13	3,2
Mei	360					2	10	3	5	4,2
Juni	341						3	2	5	1,5
Juli	274							4	4	1,5
Totaal	2617	5	8	12	22	28	31	16	122	4,7

Gemiddel de warmtegr aad		4, 2	4, 4	5,8	10, 2	15, 8	19, 0	18, 5		
-----------------------------------	--	---------	---------	-----	----------	----------	----------	----------	--	--

Deze statistieken werden mij afgeleverd door het stedelijk gezondheidsbureau alhier: mij komen die als afdoende voor.

In afwachting, dat mij over de toestand in de provincie Antwerpen, en wellicht ook in andere delen van ons land, de nodige gegevens worden verstrekt – die me van bevoegde zijde beloofd zijn – kan ik besluiten, dat de hygiënische toestand met het oog op de gezondheid der borelingen meer dan normaal is. Maar wat ons stadsbestuur daar dan ook voor gedaan heeft, en uitsluitend op eigen initiatief, verdient dankbaar erkend te worden. Naar ik verneem verschijnt eerstdaags het jaarboek over 1914 van meergenoemd bureau, dat de “volksbeschrijvende en geneeskundige statistiek” bevat. Het zal hoogst leerzaam zijn en ik hoop er terug op te komen. Het is overigens geweten, dat de hygiënische dienst der stad Antwerpen een modeldienst is, die om het even welke grote stad ons kan benijden.

Nu ik het heb over de zorg voor onze kleintjes, moet ik uit eigen herinnering een woordje daaraan toevoegen. In gezelschap van de achtbare voorzitter van ons armbestuur (weldadigheidsbureau), mr. Isidoor van Doosselaere, en de inspecteur Karel de Keyzer, ben ik, nu al enige maanden geleden, al de instellingen gaan bezoeken die tot leniging van de nood der tijden tot stand werden gebracht. Dat ik er niet eerder over schreef ligt aan de gedruktheid en ontzenuwing die (men moet hier alles meegemaakt hebben, nietwaar?) iemand een tijd lang alle lust tot schrijven kunnen ontnemen. Welnu, wat ik toen gezien heb is voor mij onvergetelijk. Geleid door twee mensenvrienden, die met de algemene secretaris, de heer Goiris, en hun talrijk vast en tijdelijk personeel een reuzenwerk hebben verricht en nog verrichten, kon ik me er o.a. getrouw rekenschap van geven hoe juist vooral de zorg voor moeders en kinderen tot hun allereerste bekommelingen behoorden. Ik heb aangezeten met onze Antwerpse moeders in de lokalen der Blindenstraat, der Delinstraat, der

Steenbergstraat, en het deed me goed aan het hart te zien met welk een rustige appetijt die jonge moeders, die voor de toekomst van het ras zorgen, zich aan de uitnemende spijsen tegoed deden. Men hoorde er alleen het geslurp en gekauw der monden, maar de ogen – wat waren die welsprekend! En de kleinen, de heel kleinen, zaten ook aan op hun schoot, en die – natuurlijk die profiteerden ervan naderhand. Ik heb aldus ontroerende ogenblikken beleefd, en ik heb in mijn eentje menige overpeinzing gedoken gehouden: ginds worden onze kinderen helaas geslacht, ginds sterven zij voor het vaderland en vervullen de heilige plicht, maar hier, hier waken deze goede dochters van onze geboortegrond en een sterk volk rijst weer op uit de puinen ... En onze bestuurders waken over die dochters ...

Neen, te Antwerpen – weet het, o buitenlanders allemaal! – te Antwerpen heeft men met stille heldhaftigheid – waar ik, als 't God belieft, nog staaltjes van zal geven, op eminente wijze zijn plicht gedaan. Ik zou er van vrouwen, ja ook uit de hoogste kringen, kunnen verhalen, die uur aan uur zich hebben gewijd aan de medemens. En zij, die met het blote oog het minst zichtbaar waren, schitteren het meest in mijn ogen. Zo weet ik van een edele vrouw, die ik misschien verdrietig ga stemmen omdat ik haar naam wil noemen, die ik, op een kamertje aan de Steenbergstraat, met vastbesloten gebaar doende heb gezien, nu reeds maanden lang, om de melk van de kleinen met eigen zorgende hand voor de zuigelingen te doseren naar doktersvoorschrift. Dat ging daar alles zwijgend en ernstig toe, maar welk een ernst, welk een piëteit bij het oefenen van de burgerplicht. Deze edele dame is mevrouw Randaxhe, van oorsprong een Amerikaanse, als ik me niet bedrieg. En die vrouwen, die daar, dag aan dag, met al klaardere en gezondere wangen, de jongste telg op de arm om hulp kwamen, hoe zagen zij tegen haar op: rustige zekerheid en prachtig vertrouwen was dat in de liefde van mens tot mens.

Niet alles wat onze ogen zagen in deze tijd was dan toch afschuwelijk: ik heb ook reine, edele mensen aan het werk gezien, die de vreugde van de plichtvervulling kenden in deze somberheid.

Ik besluit zoals ik begonnen ben, met cijfers. Die cijfers dateren van einde juni ll., zowat een vier maanden geleden. Gelegenheid zal me wel gegeven worden die up to date te brengen. Maar nu wens ik voorlopig van mijn jonge Antwerpse vriendjes en vriendinnetjes, die het, zoals u merkt, lang niet kwaad hebben, afscheid te nemen.

Hier nog de cijfers die verstrekt werden door het Antwerpse weldadigheidsbureau:

“Sedert 1 augustus 1914 (dus tot ca. einde juni 1915) werden door het bureau toegestaan 1249 vroedvrouwen, een cijfer, dat voorzeker driemaal groter is dan in normale tijden. Aan de bevallen vrouw wordt meteen een pak (bijstand) afgeleverd, dat volgende voorwerpen bevat: 2 paar lakens, 3 vrouwenhemden, 6 witte doeken, 2 kinderkleedjes, 4 kinderhemdjes, 4 kinderborstrokjes, 4 halsdoekjes, 4 nagelbandjes, 4 flanellen doeken, 2 grote en 2 kleine moltonédoeken, 2 grote flanellen buikbanden, 12 toespelden, 1 doos antiseptische middelen.

“Ten behoeve van de zwangere vrouwen en voor het wicht werkt de dienst der zuigelingen waaraan dokters en dames gehecht zijn die de moeders voorlichten in wat zij te doen hebben in eigen belang.

“Deze dames brengen ten minste driemaal een bezoek aan de bevallen vrouw en overhandigen haar bij elk bezoek vijf frank, mits de moeders zich gedragen naar de voorschriften en het bed houden gedurende 9 dagen na de bevalling. De dokters gehecht aan de dienst der zuigelingen zetelen driemaal per week in de volgende lokalen:

Delinstraat 2, Steenbergstraat 24, Kleine Beerstraat 2, en Abdijstraat 192.

“Hier worden de zuigelingen door de dokters onderzocht en regelmatig gewogen. Dames staan hen bij om aan de moeders de nodige inlichtingen te verschaffen over de wijze waarop zij hun kinderen moeten verzorgen.

“Om de dienst der zuigelingen te volmaken werden spijshuizen gesticht. Vier zijn er nu in werking, in de Blindenstraat 29, Delinstraat 2, Steenbergstraat 24 en Korte Batterijstraat 8. Gedurende 6 maanden worden de moeders er toegelaten en krijgen iedere middag een zeer voedzaam maal.

“De spijskaart van deze spijshuizen luidt als volgt: Gedurende de 1^e en 3^e weken: maandag, groentesoep met vermicelli, stoofkarbonaden, aardappelen; dinsdag, erwtensoep, gekookt spek, aardappelen en kool; woensdag, bonensoep, kalfsfrikadellenvlees, pates d’Italie; donderdag, groentesoep met brood, hemellappen; vrijdag, boter melk, gekookte vis, aardappelen; zaterdag, bonensoep, worst, aardappelen met groenten. Gedurende de 2^e en 4^e weken: maandag, bonensoep, gekookt spek, aardappelen met wortelen; dinsdag, groentesoep, rundsfrikadellenvlees, macaroni; woensdag, erwtensoep, hamellappen; donderdag, preisoep, varkenskarbonaden, aardappelen met kool; vrijdag, boter melk, gekookte vis; zaterdag, bonensoep, kalfsfrikadellen in rijst gekookt.

“Wanneer de tijd dat de moeders de spijshuizen mogen bezoeken verstreken is, worden zij nog geholpen met melk en ontvangen voorschriften van de dokter van de dienst voor zuigelingen.

“Deze hulp kan nog gedurende een jaar worden verleend.

“De raadgevingen voor zuigelingen worden thans gevolgd door 1698 moeders.

“Het getal maaltijden in de vier spijshuizen gegeven bedraagt 480.

“Voor de zwakken en herstellenden kunnen de dokters versterkende middelen voorschrijven; op dit ogenblik verleent het bureel van weldadigheid alle dagen voor die dienst 335 liters melk en 400 eieren.”

Heb ik teveel gezegd, als ik meende te mogen neerschrijven: de Antwerpse zuigelingen hebben het goed?

Uit Brussel.

Onze correspondent schrijft uit Brussel:

Reeds op 19 september 1914 had de toenmalige gouverneur-generaal von der Goltz bij verordening het fotograferen in het bezette gebied verboden; nu komt een besluit van 8 oktober dit vervangen.

Het luidt aldus:

Art. 1. Het is aan de bewoners van België verboden op straten of in openbare plaatsen te fotograferen. In sommige gevallen, welke op deugdelijke gronden moeten berusten, kunnen de provinciale gouverneurs hierop uitzonderingen toestaan.

Art. 2. Burgerlijke personen uit andere landen hebben slechts het recht opnamen te doen, wanneer zij in het bezit zijn van een schriftelijke vergunning van de “Stellvertretender Generalstab, Abt. III b” te Berlijn. Deze vergunning wordt daar slechts afgegeven op voorstel van het gouvernement-generaal (Politische Abteilung, Presse-Zentrale) of in overleg met deze. Bij aankomst moeten deze

personen zich aangeven bij de Presse-Zentrale te Brussel en bij de militaire overheden.

Art. 3. Duitse militairen en alle personen, welke van het leger of de krijgsoverheden afhangen, de vreemde officieren bij het leger toegelaten en personen van hun gevolg moeten een vergunning tot fotograferen aanvragen bij het gouvernement voor de plaats bevoegd.

Art. 4. Het is verboden opnamen te maken van vernielde gebouwen en van alles, wat de vijand van nut zou kunnen zijn. Bij het afgeven van de schriftelijke vergunning aan personen, bedoeld in art. 1 tot 3, zal in het bijzonder hun aandacht gevestigd moeten worden op het verbod, omschreven in de voorgaande alinea.

Art. 5. De vergunning, omschreven in art. 1 tot 3, moet schriftelijk en voor een bepaald tijdsbestek worden uitgegeven. Iedereen, die een vergunning heeft bekomen, moet deze bij zich dragen.

Art. 6. Het is verboden uit te geven of in omloop te brengen afdrukken van foto's, zonder voorafgaandelijke vergunning te hebben bekomen van de "Stellvertretender Generalstab" of van de "Presse-Zentrale".

Art. 7. Deze voorschriften zijn ook van toepassing voor cinematografen en schilders.

Art. 8. Elke inbreuk op dit besluit, met of zonder opzet begaan, en elke aansporing of uitnodiging dergelijke inbreuken te begaan zullen aldus worden gestraft, tenzij de bestaande wetten strengere straffen voorzien. Indien de overtreders militairen zijn, zal de overtreding als ongehoorzaamheid beschouwd worden, voorzien in de §§ 92 en 93 van het krijgsstrafwetboek; zijn het andere personen, dan wordt de overtreding gestraft met boete tot 2000 mark of gevangenis tot 3

maanden; de straffen kunnen verenigd worden. Bovendien worden platen, toestellen en reproducties in beslag genomen; de krijgsrechtbanken berechten deze overtredingen.

Art. 9. Het besluit (aanplakbiljet) van 19 september 1914 wordt buiten werking gesteld.

Belgisch moratorium.

Bij verordening van de gouverneur-generaal van België, van 21 oktober, is de protesttermijn voor wissels weer tot 31 december van dit jaar verlengd. De houders van voor 31 december vervalbare wissels zijn verplicht deze de betrokkenen te doen aanbieden voor 31 december of er de betrokkenen per aangetekende brief kennis van te geven, in gebreke waarvan zij het recht verbeuren om van 1 januari af rente te vorderen. De bestaande bepalingen op het onttrekken van deposito's aan de banken blijven tot 31 oktober van kracht.

28 oktober 1915

Kunst te Brussel (Karel Van de Woestijne).

“Salon d'Automne”

Velen onder de Brusselse intellectuelen - geestelijke arbeiders, hogere ambtenaren, letterkundigen of eenvoudig “lettrés”, die met meer of minder regelmatigheid in een paar vaste lokalen sedert de oorlog elkaar plegen te ontmoeten - velen onder dezen was het opgevallen, hoe luchthartig plastische kunstenaars in het algemeen en schilders in het bijzonder, eenmaal de eerste geweldige verschrikkingen achter de rug, op de gebeurtenissen schenen te reageren. De geleerden, geschokt in de gewoonten, in de discipline, in de afgebakende gedraging van het zeer aparte wereldje, dat geen

ontucht duldt, van hun vak: de dichters en schrijvers, tot in de geheimste roerselen ontredder van de, bewuste of onbewuste, wereldbeschouwing waar hun werk de klare of duistere, moedwillige of argeloze weerspiegeling van is; de staatkundige en economist, die utopie ineens tot noodzakelijkheid zagen worden, en wet tot onmogelijkheid; de eenvoudige kunstminnaars zelfs, die zich zeer gevoelig gestoord bevond in zijn genieting en er nu eerst de volle levensbetekenis van inzag: zij merkten, en haast met ontsteltenis, hoe gemakkelijk en met losse onbevagenheid vele plastici zich over de omstandigheden heen wisten te stellen, hoe vrij zij er boven uitrezen, hoe volkomen onafhankelijk ervan hun gauw en als met haast hernomen werk weldra bleek te zijn. Men wist hoe kommervrij zij doorgaans hun leven vermogen in te richten; men vernam weldra dat de behoeftigen onder hen niet zonder vrijgevigheid geholpen werden; en verder vond hun werk- en expositielust de verontschuldiging der noodzakelijke broodwinning. Maar het kon de verwondering niet temperen om, de door niets te storen en onaantastbaarheid verklaren van een schilderschap, waar, na korte maanden reeds, geen gruwel, hoe ze de artiest ook een ogenblik met afgrijzen vervulde, geen vernedering, hoe diep ze hem moest grieven, geen hoop, hoe hij er meer dan wie bij openging, dieper en ingrijpend vat op bleken te hebben. Zulke oppermacht, zulke tirannie van bloot het zintuig - want hoe anders dan uit dwingelandij van het niet redenerende, alleen opvangende en gevoelige aandacht eisende oog, de verleiding tot lustig werken verklaard bij mensen die noch dommer, noch egoïstischer zijn dan anderen? - zulk gebod der onmiddellijke sensibiliteit mocht wel verbazen, en deed het te meer toen men zag, aan het tentoongestelde, dat de omwentelende en omwoelende gebeurtenissen blijkbaar zonder storen aan het gemoed der kunstenaars voorbij waren gegaan.

Weliswaar vergat men erbij, dat het geziene in expositiezalen of op ateliers niet was dan werk, doorgaans voor de oorlog ontstaan, en onder de oorlog niet dan, met de verkregen handigheid, die ook wel buiten de aandoening kan, voltooid. En men had ongelijk, het niet op te merken. Want daar hebben wij nu het "Salon d'Automne", een ongehoorde en ongeordende, haast smakeloze en vast ongelijke opeenstapeling van doeken en beeldhouwwerken, die wel een dieper gaande invloed van de oorlog op kunstenaarsgemoederen bewijst, en waar ik heel zeker over zwijgen zou, indien ik er geen gelegenheid aan had om onze schilders en beeldhouwers in veler ogen tegen de beschuldiging van lichtzinnigheid te rehabiliteren.

Zeker is het wel het slechtste "salon" dat wij in jaren te Brussel gehad hebben. Als door mekaar gegooid, zonder oog voor samenstelling, zonder gevoel voor verlichting, hangen de doeken het één boven het ander, als op een veiling of in een bazar. Waren dat nu allemaal goede schilderijen, er zouden er veel te veel zijn, en veel te slecht voorgesteld, om ze te kunnen genieten. Er zal hier, niet meer dan een plaatsingscomité, een aanvaardingsjury werkzaam geweest zijn: men verwachtte echter blijkbaar veel te veel van waardigheidsgevoel en zelfkritiek der inzenders. Zodat de slechte uitstalling, die ze niet te redden vermag, bij slechte indruk op de toeschouwer het meestal nog afleggen moet bij de bedenkelijke hoedanigheid der... ik ging zeggen: de waar. Want dat, bij sommige exposanten, de mercantiele zijde van het tentoonstellen de voorsprong op de artistieke heeft: het is misschien onbewust, maar niet te minder in het oog vallend, - en in deze treurige tijden te billijken.

Ik zou dan ook, ik herhaal het, over dit "salon" gezwezen hebben, dat ons zo weinig verkwikkelijk voorkomt, en de troostende rol, die het spelen kon, op zulke ongelukkige wijze vervult, - ware het niet dat naast vele onbeholpen beginnelingen en ongeneeslijke middelmatigheden, een aantal bekende en geliefde schilders -

enkelen kan men meesters noemen - eveneens ingezonden hebben, en dat het van hen getoonde werk uit de laatste maanden is. Werk dus ditmaal, onder de oorlog ontstaan en uitgevoerd, en dat een maatstaf is van de invloed die de oorlog op hen gehad heeft. En nu kan men onmiddellijk zien en zeggen: de intellectuelen die onze plastici van luchthartigheid en lichtzinnigheid beschuldigen hebben ongelijk gehad; schilders en beeldhouwers mogen, meer dan andere geestelijk levenden, de macht der gewoonte en de eis van het geoefende zintuig hebben ondergaan; als vrouwen, zullen zij hebben toegegeven aan wat in het dagelijkse leven als onafwendbaar en onverloochenbaar het meeste aanlokt: hun gevoelsbodem is er echter niet minder mat, hun fantasie is er niet minder loom, hun verveling is er niet minder klaarblijkend op geworden, dan bv. bij de dichters het onmiskenbaar geval is. Zij hebben meer dan deze laatsten gewerkt. Het is misschien omdat een echt plasticus buiten zijn werk niet kan: in de vakantie niet, en op reis niet, - en ook niet in oorlogstijd. Maar in oorlogstijd is hun werk, zonder dat zij het allicht zelf weten, slechter dan in vreedestijd. Quod erat demonstrandum ...

Aan het "Salon d'Automne" is een liefdadige tombola toegevoegd. Een dure tombola: twintig frank het lot. Maar: "à tout numéro on gagne". En nu moet ik zeggen: de honderden krabbels en schetsen, vlugge annotaties en scherpe impressies of zorgvuldige detailtekeningen en schroomvallige voorstudies, hebben mij heel wat meer geboeid dan wat het "Salon"-zelf mij toonde. En daarom kan ik de Nederlanders, die in Brussel verblijven, niet genoeg aanzetten, aan deze loterij deel te nemen: men wint altijd, en de twintig er aan bestede franken brengen zo goed als zeker minstens hun vijfvoud aan esthetisch genot en aan feitelijke waarde op.

Gouverneur-generaal von Bissing over de toestand in België.

Brussel, 25 oktober.

Een oorlogscorrespondent, verbonden aan het grote hoofdkwartier, heeft met de Duitse gouverneur-generaal van België een lang gesprek gehad en daarover in de Duitse pers een verslag uitgebracht, waarvan ik hier de voornaamste punten naar voren wil brengen. Het blijft immers altijd van groot belang, om te weten hoe de man, die België's lot in zijn hand houdt, over de toestanden denkt, welke plannen hij heeft, welke resultaten hij reeds bereikt heeft.

Reeds in februari had baron von Bissing de oorlogscorrespondent ontvangen en hem uitgelegd, wat zijn bestuursprogramma was: hij had er toen de nadruk op gelegd, dat hij de Belgen tot de overtuiging wilde doen komen, dat hij ook voor hen werkte, tot hun welzijn en onder eerbiediging van hun eigen karakter en aard. Tegelijkertijd kreeg de correspondent toen vergunning, later eens terug te komen, om te vernemen, hoe zich dit programma, zoals de gouverneur het zich had voorgesteld, had laten uitvoeren.

Zijne excellentie zegde nu, dat hij met de tot nu toe bereikte resultaten wel tevreden kon zijn. "Mijn wensen en voornemens, die ik u toenmaals uiteenzette, hebben zich in hoofdzaak verwezenlijkt en op bijzondere moeilijkheden ben ik niet gestuit." De gouverneur wees dan zeer uitgebreid op de navolgende punten, waarbij hij zijn pogingen met succes bekroond zag. De Belgische administratieve lichamen hebben met de Duitse overheden op bevredigende wijze samengewerkt; de moeilijke vraagstukken i.v.m. de voeding werden gelukkig opgelost, mede door de gewaardeerde hulp van het Amerikaanse en de binnenlandse hulpcomités. Minder gunstig heeft zich de wederopleving der nijverheid ontwikkeld, aangezien hier bezwaren moesten overwonnen worden, welke grotendeels niet opgeheven kunnen worden, zolang de oorlog duurt, waardoor in- en uitvoer belemmerd, inkoopverhoudingen abnormaal gemaakt en aanvoer van grondstoffen afgesneden worden. Hierbij komt dan nog, dat verschillende industrieën tijdens de oorlog volkomen lam zijn

geslagen, even goed in België als elders. Toch hebben sommige takken van nijverheid weer kunnen opbloeien, bv. de mijnindustrie, waarbij de gouverneur zeer tevreden is over de resultaten, door de door hem ingerichte Kohlenzentrale bereikt.

Van den beginne af was de werkloosheid een van de voornaamste zorgen van de gouverneur; hieraan is in hoofdzaak reeds tegemoet gekomen, o.a. door het aanwerven van Belgische mijnwerkers, welke naar Duitsland gaan, hetgeen, ondanks vele moeilijkheden in den beginne, nu meer en meer succes heeft; zelfs laten velen van deze werklieden hun gezinnen reeds overkomen.

Voorts wees de gouverneur met voldoening op hetgeen hij ten bate van weldadigheid, werkverschaffing aan vrouwen, verzorging van zuigelingen, tuberculosebestrijding en andere vraagstukken van die aard reeds bereikt had. Bijzonder ingenomen is hij met de resultaten bij het bestrijden van prostitutie en geslachtsziekten behaald.

Op het gebied van het schoolwezen koestert baron von Bissing de grootste verwachtingen van zijn invoeren en gestreng de hand houden aan de nieuwe Belgische wet op de leerplicht, maar tot zijn spijt was het nog niet mogelijk gebleken, ook de hogescholen te heropenen. Hiertegen verzetten zich bijna onoverkomelijke, trouwens voor de hand liggende bezwaren, die zowel van Belgische als van andere zijde werden opgeworpen. Toch heeft zijne excellentie de hoop, dat het in afzienbare tijd zal lukken de Gentse hogeschool, die hierbij alleen in aanmerking komt, te heropenen.

Inzake zijn verhouding met de kerkelijke overheden, zegde de gouverneur met voldoening te kunnen vaststellen, dat deze in toenemende mate verbeterde. Nadat hij op dit gebied in den beginne de algemeen bekende moeilijkheden had ondervonden, erkende men in kerkelijke kringen toch spoedig, dat deze Duitse gouverneur-

generaal de man was, om de rechten der kerk tegen elke onrechtvaardige aanval te handhaven en in bescherming te nemen, al moest hij dan ook onverbiddelijk optreden tegen elke in de kerk verdwaalde politieke poging, om de veiligheid der Duitse troepen te belagen.

Tenslotte sprak zijn excellentie zich uit over de stemming, welke op het ogenblik onder het Belgische volk heerst. Vijandelijke gevoelens tegenover ons, zegde hij, bestaan, zoals vanzelf spreekt, in vele kringen nog; het zou ook onnatuurlijk zijn, indien dat in de tegenwoordige omstandigheden niet het geval was; maar zij maken zich nergens op storende wijze voelbaar en dat is de hoofdzaak. De grote meerderheid der bevolking denkt veel te praktisch, om zich met nutteloze sentimentaliteit op te houden en vindt het beter, zich in de loop der dingen wijselijk te schikken. Bij de beoordeling van de Belgische toestanden moet men niet slechts op de grote steden alleen letten, zoals dat zo vaak gebeurt, maar wanneer men dat doet, moet men niet vergeten, welke onwetendheid er dikwijls tengevolge van het slechte schoolwezen in de onderste lagen der grote steden heerst. De Belgen, ging baron von Bissing voort, zijn grote kinderen, in de goede en in de slechte betekenis van het woord. In slechte zin bv. past het op een deel van de bevolking der grote steden, met hun eeuwige zucht zich over allerlei zaken, over geruchten en dergelijke op te winden. Dit is overigens reeds zeer verminderd. Op het platteland echter, en dat moest steeds weer herhaald worden, heerst volkomen rust, wat zeer bevredigend is. Het stemt tot vreugde, te zien, hoe vlijtig de lieden aan hun werk gaan, hoe gewillig zij de verordeningen der Duitse overheden nakomen, welk vertrouwen zij in het bestuur hebben, nadat zij eenmaal gezien hebben dat dit het goed met hen meent. Dit alles kon de gouverneur, bij zijn herhaalde bezoeken op het platteland, persoonlijk vaak op roerende wijze vaststellen.

Ook de gouverneur bestreed ten sterkste de wijdverspreide mening, dat de Waalse bevolking lastig zou zijn: “Hoewel het Vlaamse karakter, vooral dat van de Vlaamse boer, zo nauw met ons verwant is, zo zou het toch onrecht zijn, niet te erkennen, dat de Walen, vooral de Waalse boeren, een volkomen loyaal, bijzonder werkzaam volkselement vormen, dat ons volstrekt niet vijandig gezind is, noch de Duitse overheden moeilijkheden bereidt.”

29 oktober 1915

Voor de officiële uitgave van de Belgische regering: “De Schending van het Volkenrecht in België”, welke de officiële verslagen van de commissie van onderzoek en uittreksels van de herderlijke brief van kardinaal Mercier, aartsbisschop van Mechelen, omvat, heeft de Belgische minister van staat J. van den Heuvel een voorwoord geschreven.

Onder het motto Pro luce et pro jure (voor licht en voor recht) begint hij aldus:

Dit boek is een relaas van gruwelen. Koel en onpartijdig, als in een gerechtelijk proces-verbaal, staan de afschuwelijkste misdrijven er in vermeld. Het is de methodische opgave, in haar pakkende werkelijkheid, van de euvels door de Duitse troepen bedreven ten gevolge van de ridderlijke en heldhaftige weerstand van het Belgische volk. Geen mens zal het doorbladeren zonder te ijzen van afschuw. En nochtans, het onderzoek is niet ten einde; tot verscheidene streken kon het totnogtoe niet doordringen; niet al de slachtingen en verwoestingen komen er in voor! Slechts een gedeelte der feiten is bekend. Naarmate België zal ontzet worden, zal het floers der onwetendheid voor ons opgaan; de lijst der misdrijven en euvels zal nog merkkelijk moeten verlengd worden.

Voor de eer van het mensdom en van de twintigste eeuw, zou men wensen niet gedwongen te zijn geloof te hechten aan al de gruwelen begaan ver van het slagveld, als het ware achter de coulissen van het oorlogstoneel.

Helaas! geen twijfel is mogelijk. Dit boek is de beknopte samenvatting, synthetisch, klaar en nauwkeurig, van getuigenissen afgelegd door rechtstreekse getuigen, die de feiten, waarvan zij gewaagden, gezien, met eigen ogen gezien hebben; enkelen hebben zelfs folteringen verduurd of om hun dierbaren meegeleden.

Allen hebben gesproken met opgekropt gemoed, met de ogen vol tranen.

Door onwraakbare bewijzen is hun getuigenis bevestigd.

Aan het slot van zijn voorwoord verklaart de schrijver dat zich de volgende algemene conclusies opdringen:

Eerst en vooral een hooghartig en krachtig protest van het gekrenkte rechtsbewustzijn. Dat protest vindt uiting thans niet alleen in de landen die tegenover Duitsland staan, maar ook in de Europese neutrale naties en in de landen van overzee.

Maar, er mag meer komen! Het protest getuigt slechts van dood geloof, bepaalt het zich bij welsprekende reden, bij doemende verontwaardiging. Het moet zijn uiting vinden in positieve daden.

De Haagse conventies, hun geest, hun voornaamste bepalingen, werden niet in het minst geëerbiedigd. Welke teleurstelling voor hen, die gemeend hadden, in dergelijke overeenkomsten het middel gevonden te hebben om weldra de droom van een bestendige vrede te verwezenlijken. Wachten wij ons evenwel tot het andere uiterste over te slaan. Laten wij niet met minachting op die verdragen

neerkijken, als zouden het wapens zijn, die, reeds bij de eerste grote proef, ondoelmatig werden bevonden, verroest vooraleer dienst te hebben gedaan. Men mag niet menen dat het systeem der Haagse verdragen voor goed machteloos gebleken is, ook niet dat het alle macht in zich besluit ... Duidelijk komen de oorzaken van hun broosheid aan de dag: het zijn heerlijke juridische constructies, maar onvoltooid, waaraan stutmuren ontbreken.

De leemten dienden gedempt en de achterpoortjes, die schreeuwende misbruiken doorlaten, gesloten.

Zouden geen bepaalde verbodsbepalingen te formuleren zijn wat betreft gijzelaars, burgerlijke gevangenen, de zogenaamde "represailles", en de schandelijke leer der collectieve solidariteit? Zouden de oorlogsmiddelen niet meer beperkt kunnen worden, waar zij in de huidige toestand der wetenschap, meer de onzijdigen, de niet-strijdenden, dan de oorlogvoerenden treffen: zo het gebruik van onderzeese mijnen, het werpen van bommen uit vliegtuigen? Zou het niet van gewicht zijn uitdrukkelijk te verklaren dat de onzijdigen, zonder hun neutraliteit in gevaar te brengen, in beide kampen kunnen deel uitmaken van commissies belast met het nagaan van de door de tegenstander begane rechtsmisbruiken?

Aangezien, tenslotte, de contracterende mogendheden, in het verdrag betreffende de oorlogswetten, zich verbonden hebben, aan hun krijgsmacht instructies overeenkomstig het daarbij behorend reglement te verstrekken, ware het niet praktisch, dat iedere staat op straf zichzelf in de ban der naties te slaan, binnen een zeker tijdsbestek te 's Gravenhage de instructies zal deponeren, welke hij aan zijn troepen gegeven heeft, ten einde hun het reglement te doen kennen en het te doen naleven?

Het zou echter niet volstaan het werk van 1899 en van 1907 aan te vullen. Sancties dienden voorzien: en dat is het neteligste deel van het probleem. Algemene afkeuring, hoe machtig ook, kan wel eens zonder invloed zijn om zekere staten, ter wille van de bijzondere mentaliteit door de regeerders in de natie gewekt en bestendig. Zullen de neutralen, passief, onverschillig bijna, in de begane inbreuken blijven berusten, alsof, - zoals de heer Roosevelt terecht deed aanmerken, - zij geen deel hadden aan de aangegane verbintenissen, en niet te vrezen hadden zelf, eens of morgen, dezelfde lijdensgeschiedenis te moeten doorleven?

Benevens deze algemene conclusies, welke tot vroegere of latere hervormingen aansporen, dient de aandacht ook gevestigd op conclusies, welke in het bijzonder het zo wreed beproefde en geteisterde België betreffen.

De massa-uitwijking van zijn bevolking is te wijten aan en gewettigd door de begane gruweldaden. Moedig is ze en innig gehecht aan de geboortegrond, toch is ze, radeloos, gevloeden. Zonder dak, zonder stede, achtervolgd door dreigementen, door het zwaard en het vuur, is zij ginds ver bij de milde, meewarende ziel van het Hollandse, Franse en Engelse volk een schuiloord gaan afsmecken.

Zodra mogelijk, zal ten laste der schuldigen aan het bedreven kwaad, een drievoudig vonnis moeten gewezen worden:

Een veroordelend vonnis ten laste der leiders van de oorlog die, alle recht en billijkheid ten spijt, België's neutraliteit hebben geschonden en vervolgens het arme land al de gruwelen van een ongeëvenaarde woestheid hebben doen onderstaan.

Een strafvonnis. Het volstaat niet de daders der begane wreedheden in het aanschijn der geschiedenis te schandvlekken, zij moeten

worden geïdentificeerd, voor een regelmatige rechtsmacht gedaagd en de voor hun daden verdiende straf ondergaan.

Een vonnis tot vergoeding. Wanneer eens de rekening zal gemaakt worden, zal aan België een ruime vergoeding moeten toegekend worden. De garanderende mogendheden hebben die vergoeding tot de eerste van hun eisen gemaakt. Helaas, haar bedrag mag nog zo hoog zijn, steeds zal de vergoeding ontoereikend en onvolledig blijken. Welke onherstelbare stoffelijke verliezen, voor dezen, terwijl zij nooit datgene zullen terugvinden wat zij bij het stilvallen van het economisch leven verloren, - voor anderen omdat het hun niet mogelijk zal zijn het precies bewijs aan te brengen voor al hetgene zij door plundering, brandstichting of bij overhaaste vlucht hebben ingeboet! Welke onherstelbare verliezen aan mensenlevens! Doden verrijzen niet. En wie zal ze tellen, die velen welke tengevolge van onrust, doodsangst en pijnigingen, voor de tijd verouderd zijn of in de bloei en de kracht van hun jaren geknakt!

Wanneer deze lange en vreselijke oorlog zal ten einde zijn, zal België met fierheid op het verleden mogen terugblikken, met fierheid te toekomst mogen tegemoet zien. Het zal aanspraak hebben op de eerbied van iedereen. Bij de kroon der loyaliteit, die het verdiend heeft voor zijn edele houding, bij de kroon der heldhaftigheid, gewonnen door zijn klein leger onder de leiding van de dappersten onder de vorsten, zal het de kroon des onheils mogen dragen, onder smart en lijden door zijn arme kinderen gevlochten.

De tegenwoordige toestand der nijverheid in Henegouwen.

Brussel, 27 oktober.

Verschillende berichten stellen ons in staat een denkbeeld te geven van het voor België zo belangrijke nijverheidsgebied Henegouwen,

dat, naast Luik en Gent, over welke laatste plaats ik voor enkele dagen een kort overzicht kon geven, het belangrijkste centrum van arbeidersbevolking van België vormt. Nu de winter voor de deur staat, wordt het dubbel belangrijk hierover het een en ander mede te delen.

In de mijnbekkens is sedert half september grotere levendigheid ingetreden door een verhoogde vraag naar steenkolen voor huishoudelijk gebruik; de kanalen vertonen een ongewone levendigheid door de vele transporten en aan het station Haine-St. Pierre, waar de formatie der kolentreinen plaats vindt, ziet men dagelijks 12 tot 1500 wagens opladen en tot zeventig goederentreinen vertrekken. De prijzen zijn 30 tot 31,50 F per ton. De handen voor dit alles worden nu vermeerderd door de werklozen uit de metaalfabrieken, die, liever dan leeg te lopen, zich laten aanwerven bij de mijnen, waardoor ook in de loonstandaard een lichte verbetering is ingetreden. Het aantal werkdagen per week is in het bekken van Charleroi en de Borinage dan ook vier tot vijf per week.

Met de cokesnijverheid gaat het veel minder goed, omdat de fabrieken daarvan nog grote voorraden hebben; de maandelijks productie bedraagt hier 40.000 ton. Echter brengen hier bestellingen van de suikerfabrieken, die een nieuwe campagne gaan openen, en van het onzijdige buitenland enig leven aan, waarbij echter rekening moet worden gehouden met de bekende moeilijkheden van velerlei aard, welke zich bij het vervoer naar ons land voordoen en voor deze industrie het werk zeer onzeker en ongeregeld maken, zodat hier de toestanden vaak van week tot week verandering ondergaan.

In de metaalnijverheid ziet het er, bij gebrek aan grondstoffen, nog altijd allesbehalve gunstig uit. De smelterijen lijden vooral zeer en de pletterijen hebben maar bedroevend weinig werk. Zo zijn de grote

werkplaatsen te Boussu geheel stilgelegd en werkt men elders met een zeer verminderd personeel: anderen, zoals Boël, houden de werklieden bezig met uitbreiding of verbetering der fabrieksgebouwen. In deze afdeling is de toestand dus zeer kritiek.

In de glasindustrie zijn twee fabrieken van zins hun poorten weer te openen, maar ook hier doen zich grote moeilijkheden voor. De werklieden eisen een loonsverhoging van 25 procent en de benodigde kolen zijn bijna niet te krijgen. Deze laatste komen gewoonlijk uit de Borinage en deze mijnen moeten eerst, bij rekwisitie, aan de gasfabrieken leveren, zodat er weinig voor de glasindustrie overblijft, en ook hier een algemene herleving nog wel lang op zich zal laten wachten.

De fabrieken van porselein en aardewerk werken op zeer beperkte voet, daar de voorraden zich hier reeds hoog hebben opgestapeld. Een heel enkele dezer fabrieken kan wat meer arbeid geven, dank zij bestellingen uit Nederland; o.a. schijnt dit het geval te zijn bij de Société céramique de Haine-St. Pierre, firma Monsen.

In de houtindustrie ligt de afdeling timmerhout geheel stil en kan alleen wat gewerkt worden aan brand- en mijnhout; de steengroeven zien bij de naderende winter vanzelf de toch al niet grote werkzaamheden nog verslappen, al komen ook hier enkele bestellingen uit Nederland nog wat vertier brengen. Zo levert de Société anonyme des carrières du Hainaut te Soignies op dit ogenblik de hardsteen voor het nieuwe stadhuis te Rotterdam, hetgeen alweer velen voor werkloosheid behoedt.

Ondanks alle pogingen om in het zo belangrijk industrie centrum de arbeid wat te doen herleven, stuiten zij dus af op een reeks onoverkomelijke bezwaren, welke alle weer op elkaar inwerken en daardoor de oplossing van het vraagstuk zo mogelijk nog moeilijker

maken. Dat het aantal werklozen in Henegouwen dan ook nog groot is, spreekt vanzelf; op eind juli (latere cijfers staan mij niet ten dienste) bedroeg hun aantal: 123.731 volslagen werklozen met 68.198 vrouwen en 94.257 kinderen en 9258 gedeeltelijk werklozen met 5256 vrouwen en 12.636 kinderen.

30 oktober 1915

Belgische postzegels.

De Belgische regering heeft sedert de 15^e oktober een geheel nieuwe reeks postzegels, postkaarten en briefkaarten uitgegeven. De zegels der vorige uitgaven, behalve die welke tegen verhoogde prijs ten bate van het Rode Kruis zijn verkocht, zijn sedert die datum aan de omloop onttrokken. De briefwisseling aan de post afgegeven na 14 oktober en voorzien van vervallen verklaarde zegels, wordt voortaan aangezien als niet of onvoldoende gefrankeerd, volgens het geval, en als dusdanig behandeld.

In het koninklijk besluit daaromtrent wordt gemeld, dat deze maatregel genomen is omdat er grote hoeveelheden postzegels van de vroeger in gebruik zijnde reeks, tijdens de oorlog in de Belgische kantoren zijn gestolen.

De nieuwe uitgave bestaat uit veertien verschillende waarden.

De waarde van 1 tot 15 centiemen is vertegenwoordigd door postzegels van het gewone formaat, die het hoofd van koning Albert vertonen. De postzegels van hogere waarde hebben een groter formaat en zijn bijzonder kunstig uitgevoerd.

Op de zegel van 35 centiemen, die helder bruin is, staat een afbeelding van Ieper; op de zegel van 40 centiemen, groen, staat Dinant; die van 50 centiemen, rood, vertoont Leuven; de paarse zegel

van 1 frank heeft een zicht op de Schelde met het onderschrift "Schelde vrij"; de zegel van 2 frank, grijs, is een zinnebeeld van Kongo, waarvan de inboorlingen zich scharen rondom het Belgisch vaandel; op de blauwe zegel van 5 frank ziet men koning Albert met zijn staf op de trappen van het stadhuis te Veurne; en op de zegel van 10 frank zijn de afbeeldingen van de koningen Leopold I, Leopold II en Albert samengevoegd.

Het gebied, waar deze nieuwe zegels voorlopig gebruikt worden, is gering: een hoek van West-Vlaanderen, Havre-spécial, het Belgisch leger en Baarle-Hertog.

Soldaat? (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 24 oktober.

Er valt ons daareven een geweldige steen van het hart. En zie hier aard en gewicht ervan.

Ik vertelde u dat verleden week gouverneur-generaal baron von Bissing aan al de Belgische soldaten die zich op het bezette grondgebied verborgen hielden, bij plakbrief had laten weten, dat zij zich binnen den vierentwintig uur hadden aan te geven of dat ze de allerergste straf zouden krijgen. Voldeden zij echter aan het verzoek, dan verviel die straf, en zelfs alle andere straffen, en men zou er zich mee vergenoegen de delinquenten als krijgsgevangenen naar Duitsland te sturen. De maatregel trof doel: het aantal oudstrijders overtrof de stoutste verwachting, en zelfs het duizendtal. Aldus meldt ons het Duitse bestuur zelf, dat er zijn voldoening over uitdrukt, en een nieuwe bedenktijd vaststelt voor dezen die nog mochten aarzelen.

Dat respijt is welkom. Niet omdat ik vrees dat nog ettelijke Belgische verdukelingen aan de verlokking der Duitse reis een gevaarlijke

weerstand zouden bieden. Maar omdat ik in Brussel en omtrek, “Gross-Brüssel” als gij verkiest, heel wat treffelijke lieden ken, grossiers en hemdenknoopfabrikanten, advocaten en goudleerdrijvers, hotelbouwers en woekeraars, die in feite ook tot het sedert 4 augustus 1914 strijdende Belgische leger hebben behoord, en niet heel goed weten, of dat niet nog steeds het geval is: ik bedoel de leden der schutterij, burgerwacht ofte “garde civique”.

Ge herinnert u ongetwijfeld dat, toen omstreeks bovengemelde datum, de mobilisatie voltooid was, de “garde civique” werd opgeroepen tot verdediging van onze haardsteden, tot het opwerpen van verdedigingswerken om de bedreigde steden heen, en in een woord tot al wat men pleegt garnizoensdienst te noemen. En zij deed het, de “garde civique”, op uitnemende, zij het dan ook ongegeneerde wijze. Zij deed het gewetensvol en - in letterlijke zin - op pantoffels. Het werd voor vele leden dezer broederschap, na weliswaar de aanvankelijke wrevel om de stoornis in de zaken van den dagelijken brode, iets als een genoeglijke vakantie; Charleroi en Gent werden naar Brussel overgeplaatst, zonder dat die manschappen daar blijkbaar graten in vonden. En zelfs de jongeren, dezen van de “eersten ban”, die meer technisch-militair werk, als aanleggen van loopgraven en het nachtelijk optrekken van de wacht te verrichten kregen, klaagden niet: het was nieuw, het was vaderlandslievend, het gebeurde bij prachtig weer, en niemand dacht dat het meer dan een paar weken duren zou.

Toen echter dat eerste paar weken verlopen was; toen namelijk op 19 augustus 1914 in de late avond het gerucht tot aan onze oren kwam, dat een Duits leger vóór de poorten van Brussel lag en 's anderendaags de hoofdstad zou binnenrukken, dan zonk bij iedereen de waan en hoop in de schoenen, en men zag de overweldigende ernst van de toestand in. Die avond vergeet ik nooit: hoe ineens voor het stationsgebouw de “garde-civique”, tweede ban, verenigd en na

een korte toespraak ontbonden werd; terwijl men de eerste ban onverwijld verzond naar plaatsen, waar men hem beter gebruiken kon. En de ouderen, de tweede ban mannen, die het zich zo gemakkelijk hadden gemaakt bij trouwens stipt nageleefde burgerplichten, zij morden ditmaal. Waarom mochten zij, naast de jongeren, het vaderlandse grondgebied niet helpen verdedigen; waarom belette men hen te gaan vechten voor vrouw en kinderen, na ze al die tijd afgehouden te hebben van de arbeid, die het gezin moest voeden? ... Die avond, toen ik, na middernacht, op de tram met enkele van die burgerwachten naar huis reed, heb ik voor het eerst in mijn leven de diepte van vaderlandsliefde beseft, en dat ze de hardste korst van egoïsme en scepticisme te doorboren weet.

Dezen van de tweede ban waren dus ontslagen, ontbonden, geborgen. Later zouden zij zich wel nog op vaste tijdstippen bij de Duitsers aan te melden hebben, maar dat was niet meer dan een administratieve maatregel zonder aan den lijve merkbare gevolgen. Dezen echter van de eerste ban, de wachten beneden de tweeëndertig jaar, waren opgetrokken, deden nu echte soldatendienst, vochten nu mee. Men hoorde wel van enige verwarring hier en daar (en hoe goed was die niet te billijken!); maar men hoorde ook van echte heldendaden, van bijzonder knap en moedig werk van die "garde civique", en het vervulde ons met fierheid. Deze burgers wisten wat zij te verdedigen kregen, en zij deden het naar hun beste vermogen. Het belette helaas de verdere invasie niet: na de val van Antwerpen, betoonde de "garde civique" haar moed en haar echte kunde voor Gent; toen moest ze wijken naar zee toe; eindelijk werden ook de mannen van de eerste ban ontbonden en naar huis gestuurd. Velen nu gaven zich bij het eigenlijke leger aan: intellectuelen vooral, die beter dan alle anderen wisten waar het om ging. De anderen keerden, zo goed het ging, soms na koddige avonturen, en geen enkele op rationele wijze, naar

eigen haard en bezigheid terug, - bezigheid die ze, mits de formaliteit van het geregeld presentielijsten tekenen, onverstoord voort gingen zetten ... tot daar opeens het bevel van baron von Bissing over onverwijde aanmelding der Belgische soldaten werd aangeplakt.

Onmiddellijk rees nu de vraag: behoort een burgerwacht, die werkelijk meegevochten heeft, hoewel ontslagen, nog tot het Belgische leger? Met andere woorden: kon het ontslag tegenover de Duitsers als een definitieve afzetting gelden?

Ik ben geen "garde-civique", en heb mij de zaak niet heel erg aangetrokken. Maar anderen wel die, al werden zij van hogerhand vermoedelijk gerustgesteld, niettemin heel wat tijd hebben verloren om het bij die hogerhand te gaan vragen. Nu echter hebben wij een oplossing, een verrassende oplossing, een onwraakbare oplossing, die de eigenlijke beslissing brengt. En die beslissing luidt: een burgerwacht is geen soldaat, wat hij ook in deze oorlog onder de wapenen verricht heeft.

Ziehier hoe wij dit geruststellende nieuws te vernemen komen: er is dezer dagen voor de rechtbank van eerste aanleg een zaak aanhangig geweest, waar ik u de bijzonderheden, en zelfs de aanleiding van bespaar; waarin echter beklaagde zijn verdediging grondde op het feit, dat hij "garde civique" was, wat reden kon zijn tot afwijzen van de tot hem gerichte eis. Waarop nu de rechtbank antwoordt: de grondwet, art. 123, acht een wet nodig tot mobilisatie van de burgerwacht; in augustus 1914 heeft geen enkele wet de burgerwacht gemobiliseerd; juridisch behoort dus geen enkele "garde-civique" tot het leger en kan dus niet als soldaat van dat leger worden aangesproken of vervolgd.

Het is, ge begrijpt het, een verademing. Al zal zich nu misschien menige burgerwacht afvragen, in welke hoedanigheid hij dan wel meegevochten heeft.

31 oktober 1915

Spionage.

Berlijn, 30 oktober. In België en Noord-Frankrijk zijn de laatste dagen weer twee grote spionageondernemingen ontdekt. In België was het een wijdvertakte organisatie, waarvan 21 leden zijn gevangen genomen. Nadat zij zich maandenlang hadden beperkt tot het zenden van spionageberichten over Nederland naar Frankrijk, waren zij in september overgegaan tot het voorbereiden van aanslagen op spoordijken, spoorbruggen en andere kunstwerken. Daarnaast stuurden zij dienstplichtigen uit België naar Frankrijk. Onder de gevangen genomen mensen zijn weer vier vrouwen.

De in Noord-Frankrijk ontdekte verspiedingsorganisatie stond onder leiding van de vrouw van een in het leger dienend officier. Zij was door het militaire bestuur te Parijs in haar taak onderricht en naar Noord-Frankrijk gezonden. Onder haar helpers zijn twee vrouwen.

Ook van deze gevangenen is reeds bewezen dat zij in tal van gevallen door het zenden van militaire berichten naar Frankrijk zich aan verspieding hebben schuldig gemaakt.

In een derde verspiedingszaak in België is de 26^e dezer vonnis geveld. Negen der beschuldigen zijn ter dood veroordeeld en gisteren terechtgesteld. Tien – waaronder weer drie vrouwen – zijn tot tuchthuisstraffen veroordeeld.

2 november 1915

In de Tijd schrijft de heer A. Beekman, elektriciteitsingenieur, een artikel over de elektrische draad aan de Nederlands-Belgische grens. Hij acht het, in verband met de telkens voorkomende ongevallen, gewenst voorbehoedsmiddelen te treffen en schrijft onder meer:

Onderwijzers op de scholen kunnen de kinderen waarschuwen; dokters bij hun ziekenbezoek op het gevaar wijzen, terwijl, al zal het wellicht grote moeilijkheden meebrengen, een beschermende versperring op enige afstand van de onder spanning gehouden leiding kan worden aangebracht en waarschuwingborden in groten getale kunnen worden geplaatst. De dagbladen zouden eveneens goede diensten bewijzen, door het publiek in korte stukjes te onderrichten en de reeds voorgekomen ongelukken in herinnering te brengen. In cafés en soldatenhuizen, in scholen en kerkportalen moeten waarschuwingsschilden worden opgehangen.

3 november 1915

Zuigelingszorg (van onze correspondent Emanuel de Bom).

Antwerpen, 2 november.

In mijn brief van 22 oktober, beloofde ik u terug te zullen komen op het vraagstuk der zuigelingen. U kunt nu niet voorstellen, met welke ontroering de vroeger in dit blad geplaatste oproep om hulp, uit Holland gedaan, hier gelezen is geworden. Sedert mijn schrijven, dat daar een terechtwijzende toelichting op bracht, is verschenen, is het een onstuitbare toevloed geweest van bezoekers, die me welwillend stof kwamen verschaffen, om de kwestie nader in het licht te stellen. "Onze mensen zijn misleid geworden, schrijft u dat toch, mijnheer! Laat men toch vooral niet geloven, dat er hier geen werk van gemaakt wordt! Naarmate de nood steeg, is de hulp nabij geweest en op de hoogte van de kwaal gebleken. Goddank, het ras wordt hier niet

uitgeroeid: er wordt gewaakt, zonder verpinken, en de uitslagen zijn voortreffelijk. Stel onze beangstigde bevolking en onze landgenoten van heinde en verre toch gerust: de toestand is naar omstandigheden uiterst bevredigend. En, is er geld nodig, en dat is er altijd nodig, men zende het ons, die het zo goed kunnen gebruiken!”

Allereerst enige nodige aanvullingen aangaande de toestand te Antwerpen. Een geneesheer vestigde er mijn aandacht op, in welke mate, dank zij de ingrijpende maatregelen, de sterfte wegens darmontsteking bij kinderen beneden de 2 jaar hier is afgenomen. Vrees niet voor uitgebreide statistieken. Enkel een paar cijfers, die, om een beeld te geven, liefst onder elkaar dienen afgedrukt te worden:

Stad Antwerpen				
	Totaal-cijfer	Waarvan aan diarree en darm-ontsteking	Gemid-delde warmte-graad	Aantal dagen hevige hitte (25° of meer)
1914				
Aug	167	124	20,3	27
Sep	195	157	17,3	13
1915				
Aug	33	14	18,4	4

Sep	35	15	15,7	3
-----	----	----	------	---

Bekijk de tweede kolom, en bemerk de sprong van 124 tot 14 en van 157 tot 15!

In de hoger bedoelde oproep om hulp wordt gesproken van een Antwerpse instelling “l’Oeuvre du lait pour les petits enfants d’Anvers”, in het Vlaams “Melk voor de kleinen”, (Isabellalei), die al 14 jaar nuttig werk verrichtte. Tot aan het bombardement konden, ten tijde van de eerste oorlogsperiode, een 200-tal zuigelingen geholpen worden.

Welnu, dat werk is door de hier geblevenen met grote toewijding verder gezet geworden. Een mededeling van het bestuur leert mij, dat sedert de beschieting dagelijks aan 263 zuigelingen kosteloos het voedsel werd bezorgd. De verschaft melk is gesteriliseerd en naar hoedanigheid en hoeveelheid gedoseerd, volgens het voorschrift van de geneesheer, die daarbij rekening houdt met de leeftijd en de gezondheidstoestand.

Wekelijks worden de kindertjes gewogen en ondergaan ze een geneeskundig onderzoek.

Van de 262 door het werk geholpene zijn er 7 overleden: 2 ten gevolge van mazelen, 1 door kinkhoest, de 4 andere door verschillende oorzaken. Wilt men die 4 sterfgevallen aan spijsverteringsaandoeningen, wat niet waarschijnlijk is, dan mag het aantal sterfgevallen heel gering worden geacht, des te geringer, als men in aanmerking neemt in welke erbarmelijke staat het merendeel der kleintjes ter raadpleging wordt aangeboden. Sommige waren geboren in open lucht tijdens de vlucht; andere in de concentratiekampen; enkele waren te vroeg geboren, vanwege de

ontroeringen en vermoedenissen door de moeders doorstaan. Een groot aantal leden aan darmaandoeningen, tengevolge van de al te vaak wisselende voeding, onvermijdelijk met dat onophoudelijke trekken.

De vereniging bezorgt ook melk aan diverse private raadplegingen in volkswijken. Tien liter worden kosteloos geleverd, iedere dag aan ieder consultatiebureau; het overige aan inkoopprijs. Zwakke kinderen en zwangere vrouwen of minnen ontvangen dagelijks een liter melk. Een aantal huisgezinnen (omtrent 60), die voor de oorlog in goede doen waren, maar wiens inkomsten verminderd zijn, krijgen voeding tegen inkoopprijs voor hun kleinen, andere tegen halve prijs, nog andere tegen een prijs in verhouding met hun tegenwoordige middelen.

De verkoop tegen normale prijs, die voor de oorlog in voege was en waarvan de opbrengst het werk in gang hield, is nu zo goed als nul. Zo is de "betalende afdeling", die voor het bombardement van de stad normaal werkte, een last geworden op dit ogenblik.

Ik wens me te onthouden van prijsjes uitdelen aan particulieren: deze tijd is veel te ernstig om te verwachten dat nu, uit louter ijdelheid, en om hun naam in de krant te hebben, mensen zich wijden aan wat zeer zeker hun plicht is. Maar de ongenoemden weten het: hun werk wordt gewaardeerd, en, ook als dit niet mocht gebeuren, zij gaan stil voort, met het heilige weten, dat, in deze onzalige tijd, waar de bloedzee almaar stroomt, zelfs een druppeltje onnozel bloed, dat gered wordt, daartegen eenmaal zal worden opgewogen.

Laat me een volgende maal hier nog nader op ingaan.

5 november 1915

Naar wij in Vrij België lezen heeft Robrecht Mortier, “krijgzaamoezenier”, de volgende brief geschreven aan de boekencommissie tot verzending van Vlaamse boeken naar het Belgische leger:

“Daareven hebben enige beste jongens mijn kamer verlaten, met onder de arm, elk voor zijn compagnie, een pak Vlaamse boeken, geschenk van uw vrijgevig belangstelling.

Het deed hun zo’n deugd, het nieuws dat er ditmaal bepaalde Vlaamse werken aangekomen waren. Het was reeds maanden en kwartalen, dat ze er naar hunkerden. In afwachting moesten velen in de lange vrije uren zich onledig houden met ringenvijlen, kaartenspelen en lanterfanten. En toch was de tijd zo uitstekend geschikt voor goed begrepen volksontwikkeling. De soldaat verslindt al wat onder zijn handen valt, en een bejaarde gazet vindt evenveel genade in zijn ogen als een verstorven bloemlezing. Misschien was de Belgische volksjongen nooit zo idealistisch gestemd als nu in deze materialistische oorlog.

En kijk, daar zijn ook naar het front gekomen vader Conscience, vriend Snieders, gezelschap Van Maurik, met de jonge schaar Vlaamse letterkundigen en enige beroemde buitenlanders, zelfs Franse, die ons aanspreken in onze taal. M.a.w. de keuze is opperbest en naar de gading van de meesten: luimig, boeiend, letterkundig; dat zijn hoofdgaven voor een frontlezing.

Nochtans is een kleine vingerwijzing voor mogelijke latere zendingen toegelaten.

Deze wereldoorlog heeft de geest van menig een van onze jongens een bijzondere richting ingestuurd. Wie buiten de letterliefhebbers en drukke soloslimmers, niet wijsgeert als een Boeddha, over

bestaan, wezen, oorzaak en reden van de oorlog, het op- en ondergaan van de zon, het getal van de sterren enz ... zit verdiept in werken van wetenschappelijke aard in verband met de huidige oorlogswijze. Mechaniek, scheikunde, elektriciteit, vliegekunst, fotografie ... Het vindt allemaal zijn beoefenaars of dilettanten. Voor al dat gestudeerde of studerende volk, halffilosofen of autodidacten ware een lerende geïllustreerde volkslezing niet onwelkom.

De Belgische soldaat, die de bewondering van de wereld gaande maakt, is inderdaad een wonderjongen. Dat vecht, dat werkt, dat waakt, klaagt over alles – maar zijn gezonde wangen en zijn zingen tonen allicht, dat dit laatste niet gemeend is en enkel om zijn Belg zijn niet te vergeten. Hij is en blijft een held, die men met de dag meewarig hoger schat. Als nu de jongen op gang moet met heel zijn “bazar”, die moeder in al haar bezorgdheid niet beter had kunnen voorzien van benodigdheden of half comfortabele dingen, is men getroffen en gesticht, te zien hoe soms lijvige boeken plaats betwisten en veroveren in de volgepropte ransel. Hij houdt dus veel van zijn geestesvoedsel, onze landsverdediger, om zijn last zo met een half of heel pond te verzwaren. Ik wilde hier dan de aandacht vestigen op een boekenformaat, bescheiden van omvang en gewicht en sterk in zijn gewrichten, heel geschikt om de opmars mee te maken. De zwaardere of minder stevig ingebonden werken kunnen benuttigd worden in de kantonnementen, doch lopen meer gevaar met de vooruitgang achteruit te moeten blijven.”

8 november 1915

Veroordelingen in België.

Brussel, 7 november. Bij vonnis van het veldgerecht zijn wegens spoorwegspionage drie Belgen ter dood en één tot 12 jaar tuchthuis veroordeeld. De veroordeelden hadden sedert februari 1915 op twee

spoorlijnen het hele naar het front gaande en van daar terugkerende spoorwegtransport voor inlichting aan de vijand aangetekend en de aantekeningen aan de vijand doen toekomen. Het vonnis is bevestigd en voltrokken.

Naar achteren en naar voren (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 30 oktober.

Het gebrek aan “stof”, vermenigvuldigd door de zucht naar vluchten, ver weg van de tijden die ons beheersen, heeft mij doen grijpen naar wat ik tot bij nadere omschrijving het Verleden zal noemen. Wie zou dat trouwens niet met welgevallen doen, op dezen vierhonderd drieënvijftigste oorlogsdag? Het moge de verontschuldiging zijn voor mijn gebrek aan actualiteit, - dat u weldra blijken zal veel minder een gebrek aan actualiteit te wezen, dan gij misschien dacht.

Ik heb dan gegrepen naar het Verleden, zoals het zich aan de moderne mens voordoet: in boekvorm namelijk. En onder de boekvormen, die zich in deze voordeden, ging mijn grijpen meer bepaaldelijk naar een reeks aardige, Marokkoleren bandjes van bescheiden, weze het ook smaakvol formaat, verguld op snee, en die de nieuwsgierigheid plegen te prikkelen van al wie mij bezoeken. De reden van dit laatste ligt niet aan opschrift op rug of plat van de deeltjes: geen handverguldsel dat er een titel ingestempeld heeft, geen vermelding van inhoud of schrijver; hoogstens een jaartal, dat zelfs soms te ontbreken komt. En dat is juist het aandachtwekkende: het, ook soms ontbrekende jaartal. Want deze boekjes zijn mijn notaboekjes, jaar aan jaar samen gerijd zoals dag aan dag bijgehouden; waarin hoger gemelde en gretig onbescheiden bezoekers de annalen van mijn ziel, het zorgvuldige journaal van mijn aandoeningen in vermoeden; maar die anders niet bevatten dan de titel der “brieven”, die ik sedert tien jaar naar deze krant ter opname

stuur, mitsgaders de vermelding van daarmee in betrekking staande bijzonderheden, waar ik alleen iets aan heb.

Ik heb dus naar jaarboekje 1913 gegrepen (waarom niet naar jaarboekje 1914, ligt nogal voor de hand), en onderzocht hetgene, waar wij het in oktober 1913 wel over hebben konden. Dat onderzoek nu ging wel niet zonder angst: wat konden wij ons soms, in die verre tijden, om beuzelarijen warm maken, ons vergasten aan de onbeduidendste voorvalletjes, ons inspannen voor de wagen der ledigste ijdelheid! En wat is het thans alles veel gewichtiger! Maar tevens, nietwaar, hoe vermoeiend en weinig verkwikkelijk ook; zodat het minste van voor de oorlog er weldadig kalmerend en verfrissend bij wordt, en de zwaartillige ernst van het ogenblik gaarne gaat liggen bij 't kinderachtige van vroeger, waar wij ons om ergerden of vermaakten.

Het toeval, trouwens, dient mij ditmaal voortreffelijk. Neen, het was geenszins kinderachtig, datgene waar wij ons, twee jaar geleden, om deze tijd van het jaar aan interesseerden. Het was zelfs - neem mij niet kwalijk - voor ons, Belgen, minstens even belangrijk als deze oorlog. Het ging om onze toekomst, om iets dat onze toekomst met meer zekerheid voorbereidde en verzekerde dan welke oorlog- of staatkunde ook. Wij bespraken namelijk de nieuwe wet die eindelijk in ons land leerplicht invoeren zou; de discussie, op 14 oktober 1913 begonnen, zou tot na de nieuwjaarsvakantie duren - tot in mei nl. -, en was de gespannenste, en ook wel ernstigste die wij hadden gekend sedert deze, waarbij dienstplicht algemeen en op voor ieder gelijke voet werd voorgeschreven; zij bewoog zich op een vlak van leerlingen en beginselen, waar zij nu en dan wel eens van aftuimelde (de Belgen zijn geen ideologen, en de Belgische volksvertegenwoordigers waren het wel eens in de slechte zin), doch waar ieder thans al de betekenis, in heel haar breedte, van inziet. En daarom bedank ik dat merkwaardig bijdehandse toeval, hetwelk er

mij zo voortreffelijk in helpt, verleden aan heden, en zelfs, enigermate, aan de toekomst te knopen.

Want gij zult u herinneren, nietwaar, dat bedoelde wet van 1913-1914 eerst onder Duits beheer in werking trad. Het bevoegde ministerie hield zich druk met het voorbereiden der toepassing ervan bezig, toen de oorlog uitbrak. De wettekst was ondubbelzinnig: bij heropening der lagere scholen, in september, zou het principe van de leerplicht in werking treden. In 1914 kon dat niet. Maar in 1915 aarzelde de Duitse gouverneur-generaal niet langer; zoals geschreven stond, geschiedde. En nu reeds hebben wij statistieken, waarvan wij, beeldsprakerig, de eerste vruchten der Belgische schoolwet plukken, mitsgaders de aanwijzing van haar duidelijkste gebreken.

Verwacht niet, bid ik u, dat ik, zij het zelfs in de hoofdlijnen, ga herhalen wat ik u over het onderwerp schreef in de dertig of veertig brieven, waarin ge, voor maanden, de kamerbespreking weerspiegeld kon vinden. Niet dat ik er onverschillig aan geworden zou zijn: ik voel mij zowaar verjongd bij de herinnering aan de weldadige strijd van toen, aan de ergernis en de desillusie die hij menigeen bezorgde, aan het gevoel van onvoldaanheid dat de einduitslag bij velen naliet. Ja, het blij vuur van de strijd ontwaakt weer in mij, als ik even denk aan de eigen toenmalige misnoegdheden. Maar dit alles is voorbij: wij willen, wij moeten het laten rusten, omdat wij weten dat alle vergissing zal eindigen met erkend te worden, en te worden goedge maakt. - Daarom stap ik met welgevallig vertrouwen uit de hortende en stotende boemeltrein van de wetsvoorbereiding, die op zulke ongewone wijze zijn bestemming bereikte, om de wagen te bestijgen, die ons, door alle etappegebieden heen, naar 's lands geestelijke toekomst leidt.

De wet van 19 mei 1914 voert dus leerplicht in. Ik wil niet nagaan of de maatregelen tot bekrachtiging en bewerkstelling van dit beginsel voldoende zijn: deze sancties zijn in de wet hoofdzakelijk morele sancties, waarvan in de tegenwoordige omstandigheden moeilijk enige uitwerking kan worden verwacht. Welke kantonrechter bv., voor dewelke dit of geen weigerig maar arm gezinshoofd zou worden gedaagd ter verantwoording van het schoolverzuim van zijn telgen, zou niet aarzelen deze tot de reglementaire boete te veroordelen? En hoeveel bijkomstige omstandigheden kunnen aan de heersende toestand niet ontleend en geweten? - Het was dus al heel moeilijk, thans naleving van het beginsel der wet bij het eigenlijke volk te doen eisen; toen men er echter te Brussel het volgende op vond: de volkssoep zou worden onthouden aan de ouders, die verwaarloosden of weigerden hun kinderen naar school te sturen, en zelfs wanneer, uit de overgelegde schoolnota's zou blijken dat de vlijt of het gedrag van die kinderen onvoldoende is. Het middel is, ik geef het toe, een beetje brutaal, een beetje al te Lakedaimonisch. Voor het ogenblik wil ik ook niet nagaan, of het te billijken is door de wet zelf, al is ontegensprekelijk de vrijheid, aan de huisvader in deze gelaten, veel te groot, de controle van de overheid veel te gering en de straf voor weigering of verzuim veel te zacht. Dat men tot zulk middel zijn toevlucht nam zal trouwens wel een reden hebben, al is die reden misschien niet meer dan onschuldige straatloperij. Die dan echter reeds op onbegrip of zorgeloosheid der ouders wijzen, en amendering der wet rechtvaardigen zou.

Vrijheid van het gezinshoofd: zij werd nog ruimer gelaten bij de keuze der landstaal, waar het kind zijn onderwijs in ontvangen zal. - Onafhankelijkheid is de grondslag van het Belgische samenleven, onafhankelijkheidszin het duurste bezit van de Belg. Het schenkt echter geen gezag inzake pedagogie, en kan willekeur worden bij het vaststellen van de taal waarin men zijn kind wenst opgevoed te zien.

In een stad als Brussel vooral, waar steeds stambewustzijn eerst in de zucht naar standverbetering, daarna in kosmopolitisme ten onder dreigt te gaan, meent de, doorgaans zeer weinig ontwikkelde familie vader uit het volk dat het belang van zijn kind een Frans onderwijs eist. Zodat, inzake onderwijs, de statistieken omtrent moedertaal, opgemaakt naar de aangaven van zulke gezinshoofden, van minder dan betrouwbare betekenis zijn. Nu heeft men, met het oog op de toepassing der nieuwe wet, een telling ondernomen naar dewelke verdeling in Waalse en Vlaamse leerlingen te Brussel en voorsteden zou geschieden. Die telling bleek echter zo gebrekkig, dat men zijn toevlucht ging nemen tot de grote volkstelling van 1910. En daaruit zouden, voor het schoolwezen van dit gebied, dingen blijken die ...

Die deze brief tot in het oneindige verlengen zouden, en waar ik daarom in mijn volgende schrijven op terugkeer.

9 november 1915

Leerplicht en voertaal te Brussel en omtrek (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 31 oktober.

Ik vertelde u dus, dat artikel 20 der schoolwet van 19 mei 1914, door de Duitsers in toepassing gebracht, als voertaal van het onderwijs in de lagere scholen de moedertaal voorschrijft; dat lid 3, litt. 2 van hetzelfde artikel aan het gezinshoofd de bevoegdheid toekent, zelf die moedertaal te kiezen en aan te duiden; dat de gemeentelijke besturen van Groot-Brussel, toen het op uitvoering der wet aankwam, deze gezinshoofden naar hun beslissing in deze gevraagd hadden; dat de uitslag daarvan echter te erbarmelijk was om er staat op te kunnen maken; dat men dus, tot verdelen in Vlaamse en Waalse klassen, zijn toevlucht had moeten nemen tot de algemene

volkstelling van 1910; dat het verhoudingen aan het licht gebracht had, die ...

Maar laten wij met orde te werk gaan.

Onder de voorsteden van Brussel zijn er, die overwegend Vlaams, andere die overwegend Frans zijn. De zuidelijke rand verkeert in het tweede, de noordelijke in het eerste geval; al dient opgemerkt dat de geografische ligging veel minder invloed op de gebruikelijke taal heeft, dan de maatschappelijke stand der bewoners. Waaruit men afleiden kan: Brussel is over het algemeen Vlaams; de rijkeluiswijken alleen zijn overwegend Frans. Ziehier trouwens cijfers: in de agglomeratie Brussel hebben zich als Vlaamssprekend in 1910 aangegeven 356.471 inwoners, tegenover 411.499 die als gewone omgangstaal het Frans (of een andere taal) opgaven. Ruim drie vierden erkende Vlamingen dus; terwijl slechts in Brussel, Elsene, Etterbeek, Schaarbeek, Sint-Gillis, Sint-Joost-ten-Node en Vorst, om de twee aangegeven redenen, meer Frans- dan Vlaamssprekers zijn, en in al de andere voorsteden de laatsten in hoge mate de bovenhand hebben. De verhouding der schoolkinderen is op weinig na deze der inwoners in het algemeen; zij wordt groter ten voordele van de Vlaamse kinderen, als men - en op goede gronden - onder dezen de leerlingen rekent der klassen waar de voertaal gemengd is, zoals er in sommige gemeenten nog bestaan.

De billijkheid eerst, de toepassing der nieuwe wet in de tweede plaats, komen nu eisen dat het aantal Vlaamse klassen in verhouding zou zijn met het aantal Vlaamse leerlingen. Is dit het geval? In Groot-Brussel zijn er 870 Franse klassen, tegen 463 Vlaamse; voegt men bij de Vlaamse klassen de gemengde (245), dan komt men tot een proportie, die inderdaad nogal goed overeenstemt met het algemene bevolkingscijfer (ruim drie vierden).

Deze cijfers zijn echter bedrieglijk, en ik bewijs het u.

De overwegend Vlaamse voorsteden doen, het dient gezegd, doorgaans inzake voertaal hun plicht. Ik ga verder en zeg: de meeste dezer voorsteden begrijpen, dat de lagere school een volksschool is; dat algemene cijfers in opzicht van taal nog geenszins kunnen gelden voor de schoolbevolking; dat de verfranste burgerij haar kinderen meestal niet naar de lagere gemeenteschool stuurt; dat het Vlaamse volkselement aldus stijgt naarmate het Franse burgerement vermindert. Zo hebben wij te Ukkel, waar 11,240 Franssprekers tegenover 15,739 Vlaamssprekers staan, 37 Vlaamse en 32 gemengde klassen, tegen slechts 18 Franse. Ik wil u met al die cijfers niet vermoeien; gij zult u dus tevreden stellen met de wetenschap, dat hetzelfde geldt voor Watermaal-Bosvoorde; en merk er, bid ik u, bij op, dat Ukkel als Bosvoorde aristocratische voorsteden zijn, waarvan de dito jeugd meestal scholen in de stad zelf bezoekt.

Hoe helemaal anders gaat het toe in de gemeenten, die, blijkens de statistiek eerder Frans zijn! Daar hebt gij, om te beginnen, de stad Brussel zelf, Brussel als afzonderlijke stad telt 79,223 Vlaamssprekers tegenover 97,850 Franssprekers; ik wil niet nagaan hoeveel Vlamingen zich onder deze laatsten bevinden: ik stel alleen vast dat, van de algemene bevolking, weer ruim drie vierden als Vlamingen wensend behandeld te worden. En nu zou het logisch zijn, nietwaar, dat op de gemeentescholen minstens ruim drie vierden der klassen Vlaams waren? Hoewel, zie hier de welsprekende cijfers: men telt te Brussel vijfhonderd en dertien Franse klassen tegen vier, zegge vier, Vlaamse. In Sint-Gillis maken de Vlamingen ruim één derde der bevolking uit: men vindt er 141 Franse klassen, en geen enkele Vlaamse. Meer dan een vierde der bevolking van Sint-Joost-ten-Node is Vlaams: er is geen enkele Vlaamse klas op een totaal van 71. Vier vijfden haast van Schaarbeek bestaat uit Vlaamse inwoners: zij

beschikken over zes klassen tegen 177 voor de Franssprekers. En in de andere meer Waalse voorsteden gaat het niet beter. Integendeel!

Het gevolg is dubbel: de meeste Vlaamse kinderen blijven van onderwijs in de moedertaal verstoken, hetgeen zooveel wil zeggen als dat zij niets begrijpen van al wat men hun onderwijst; waar dit niet het geval is, en de kinderen dus les krijgen in de eigen taal, zijn in vele gevallen de klassen overvol. Een gemiddeld cijfer is: 19 leerlingen per Franse klas tegen 35 per Vlaamse. In hoeverre dit voor het onderwijs bevorderlijk is, laat ik aan uw oordeel over.

Gelukkig eist de nieuwe wet, dat daar verandering in zal komen; de verandering zal ver strekken; zij zou ongetwijfeld nog groter zijn, indien meer bevoegden dan het gezinshoofd beschikking hadden over de te gebruiken voertaal.

Die verandering zal, voor Groot-Brussel, tevens moeilijk zijn. En niet zozeer nog door het feit, dat men talloze Vlaamse klassen moet bijmaken, maar omdat men gebrek aan leerkrachten heeft en ook in de naaste toekomst hebben zal.

Als een jongeling of een meisje naar de officiële kweekschool voor onderwijzers of onderwijzeressen wil, wordt hij (zij) voor de keuze gesteld: Vlaams of Frans regime. Nu heeft hij (zij) gewoonlijk een Franse lagere school doorlopen, zelfs al kenden zijn (hare) ouders geen woord Frans, en juist wel omdat zij alleen hun Vlaams spraken. Hetzelfde voor de middelbare school. De (geheel vrije) keuze voor de normaalschool valt dan niet meer te betwijfelen. En zo komt het dat wij gebrek lijden aan Vlaamse leerkrachten, en dat dit nog enkele jaren kan duren.

Ook dat zal, het spreekt vanzelf, verbeteren: de kandidaat onderwijzers zullen er immers rechtstreeks profijt bij hebben, Vlaams

regime te volgen. Het kan trouwens niet anders, of ook hier zal de wet moeten ingrijpen. Intussen is het treurig voor de leerlingen zelf der normaalscholen. En ik heb er een doorslaand bewijs van. Dit jaar meldden zich, ter aanvaarding tot de eerste jaargang van de staatsnormaalschool voor meisjes te Brussel, een aantal postulanten aan. Deze voor de Vlaamse afdeling, weinig talrijk, werden alle toegelaten, voor zover zij bij examens hadden voldaan. Van de andere, die in de Franse afdeling wensten opgenomen te worden, slaagden er bij de zestig; er was echter slechts plaats voor veertig; de twintig andere meisjes, die naar blijken van hun examens, even bekwaam als die veertig waren, verliezen dus, gedwongen, een heel jaar; tenzij ze verkozen de leergangen te gaan volgen van een vrije normaalschool, of van een staatsnormaalschool in de provincie - hetgeen, onder de tegenwoordige omstandigheden, uitgesloten is.

Gij ziet dat de nieuwe wet ook hierin verandering eiste: die verandering zal noodzakelijk iedereen ten bate zijn, die van goede wil en van goede dunk is.

Uit Luikerland.

Luik, november.

Ik kan niet zeggen, niemand kan hier zeggen of de oorlog nog een andermaal en vreselijker dan in augustus 1914 zal over ons komen, noch of hij, komend, zal waaien als een koelte die een zegen is na een vernietigende storm. Wat ik beslist kan zeggen is, dat de oorlog hier uit is, dat men hem in de grote stad, zelfs met de scherpst opmerkende ogen, nergens meer pijnigen voelt. De magazijnen zijn vol koopwaren en vol kopers. Ik weet niet of de Grand Bazar op de Place Saint Lambert ooit betere zaken heeft gedaan. De hotels hebben al hun tafels bezet en dienen met gemak zelfs Zeelandse mosselen op. Er is geen enkele voorname pasteibakkerij, geen enkele

toog van suikergoed, die niet de gans dag gerieft, zijn ronde marmeren tafeltjes niet aanhoudend heeft bezet met eetlustige dames, heren en kinderen. Tot het uiterste minuutje voor het sluitingsuur hebben de koffiehuisen volk, dat er net zo gerust zit te keuvelen, kaart of domino te spelen of danst en trippelt rond de biljarttafel, alsof de wereldkrijg zo diep reeds in de geschiedenis was gedrongen als de honderdjarige oorlog of de verovering van onze gouwen door de legers van Julius Caesar. Men meende nog voor kort, dat zeker de modeartikelen, de grote klerenwinkels, de juweelhandel zouden ineenzakken, na uitgestorven nering. Niets van! De heren dragen nieuw, en de kleine burgerij, en jong en oud. De dames wedijveren met nieuw bont, met nieuwe frisse drachten, naar de laatste eis, tot in schoeisel en kousen toe. Er is nieuw, overvloedig nieuw in hoeden en petten, in sigaren en sigaretten, in wandelstokken en regenschermen. Voor de wandgrote toogruit van een rijke winkel met bureaugerief in de rue de la Cathédrale pronkt een eenvoudige, doch allerkunstigst bewerkte inktpot, een bronzen, bijzonder fijn naar het leven voorgestelde leeuw, die een marmeren rots beklimt, om aan een drinkbekken te komen. Dit kleinood staat 250 frank! Verkocht wordt het zeker. Wie had in de eerste augustusdagen, toen we margarine naar huis brachten, omdat boter ontbrak, en geen vlees meer vonden, durven dromen wat thans werkelijkheid is? De weeldewinkels? Ze schetteren van overvloed, van goud en edelgesteente. Zij ook krijgen hun kopers weer. Wat zeg ik? De juweelhandel heeft zich aan een nieuwe bron van kunst gelaafd en aangenaam verfrist. Onze wapenmakers, kunstenaars in miniatuur tot de onbegrijpelijkste fijnheid, tot de wonderbaarste in staal uitgewerkte bloemenbloei toe, hebben in hun gedwongen werkloosheid de verschijning van een hemelzending gehad. Ze zijn naar onze slagvelden gaan bommenscherven zoeken en brokken van de veelvoudige vernieling. Van die lelijke, verwoeste en verroeste onwaarde hebben ze juwelen gemaakt met allerhande vorm, tot

veelsoortige dienst. Het zijn, zo gaat men daarover aan het dichten, als heilige relikwieën, ergens uit een zilveren schrijn genomen om aanbeden te worden. Men vereert ze. Men koopt ze voor de schrijftafel, voor een borst- of doekjuweel. Ofwel is het een ring uit een geweerloop gemaakt en ingelegd met zilveren letters: Souvenir de Liège, la vaillante. – Gloire à nos morts! Het zijn volmaakte sabels, bajonetten, geweren, lansen, ganse soldaten, zo klein, zo fijn en zo bekoorlijk, dat men zich verbaasd afvraagt, hoe een grove manshand dergelijk kleinood en in dit kleinood nog bijna microscopische kleinheid kan sieren.

Wie nu nog twijfelt, zich afvraagt of de oorlog wel wezenlijk uit is, moet in de avonduren een wandeltoertje maken in de Carré, waarvan de rue de la Cathédrale en de rue Pont d'Avoy de meest geheiligde straten zijn. Daar is in vredestijd de hemel van de studenten. Daar heersen de tweeduizend Russen en Polen, met al hun ontstuimige jeugd en klinkt hun taal overheersend als in het eigen vaderland, uit de mond van het overwegend getal joodse zonen, zowel als uit die der orthodoxen of revolutionairen. Daar ook heerst onze studentenjeugd. De hele levensbloei joelt er, hoeft het gezegd, in een bedwelmend vlinderfladderen van koren dromerige nimfelijnen, die neerdalen, waar studenten munt slaan, en als nachtvlinders vallen op het tuinprieel onder welks bloemen een elektrische lamp een deel van de donkere nacht helder maakt als een feestzaal. Daar paraderen onze rijke Spaanse en Chinese studenten met hun herbergprinsessen, die toonaangevend blijven heersen over de klerenpronk en de avond- en nachtweelde. Een stroming, drukker dan die in de Kalverstraat te Amsterdam, slaat daar van duw en deining tot golven uit, die hele hopen allerhande mensen meenemen van straat naar stoep, van drankzaal naar Palace of Walhalla. Geen schreeuw, zelfs geen roep. Nergens storing in die woeste, driftige lucht. Over alles een bezieling van ontstuimigheid, die binnen blijft,

en verzuchtingen door geen woorden uit te beelden, doet ontstaan, zoals bellen ontstaan wanneer gistende gassen opborrelen uit een poel. De oorlog sloeg dit alles teniet. Weg de studenten! Weg de nimfen. Heden zijn de studenten niet terug, doch het lichte bloemig volkje heerst in de Carré op een wonderbare wijze, met onverstoorde jeugdvreugde te kennen gevend, dat ze boven de treurige tijden zweven als sterren in een heldere hemel. De oorlog is uit. De cinema's, op één na, de feestpaleizen, alle, zijn open in de namiddag en 's avonds. Volk, gewone mensen, kleine burgerij, moeders en kinderen, werkvolk stromen naar binnen.

Iemand zegde ons zopas, toen we door de zo overdruk bewoonde rue Saint-Séverin gingen, met links en rechts bakkerijen, vleeshouwerijen, volksmagazijnen en allerhande handel tot dienst en nut van bloeiend werkvolk, alles vol, overvol met waar, met kopers. Iemand zegde, de mensen, wij allen eten te veel. Me dunkt dat men nooit meer at dan nu, nooit waren onze vleeswinkels zo rijkelijk voorzien. We moesten de vriend gelijk geven. Alles slaat verbazend en aanhoudend op, en de vleeshandelaars, de boter- en eierverkopers winnen geld als water.

Wie antwoordt nu beslist? Is de oorlog uit in de vestingstad Luik? De oorlog, die haar forten tot scherven en gruis schoot en verscheidene van haar buurtdorpen wegschoor van de aardbodem? De oorlog ... ? Hoor de stem van onze zonen: De profundis clamavi ad te Domine, Domine exaudi vocem meam. – Uit de diepten roep ik tot U, Heer, Heer verhoor mijn stem. Ze werd gehoord en verhoord door gans het Luikerland, zover kanon en vernieling mensen en goed hebben vernietigd. De dagen van Allerheiligen en Allerzielen, allertreurigste mist- en regendagen, werden hier met sprakeloze ingetogenheid gevierd. Men moet met onbevangen blik dergelijke plechtige rouwdagen meeleven om onbevangen te kunnen oordelen over hun grootsheid, hun plechtigheid.

Hoe is het mogelijk, dat zo'n heel druk bewoonde streek, zo ineens in onafzienbare stoeten, urenlang ganse brede, lange straten met neerslachtigheid en rouw kan vullen, die optrekt naar al de begraafplaatsen van stad en buurt? Drie volle heilige dodendagen lang! De zwarte stroming, verhelderd met vrachten witte chrysanten, trekt door stromende regen de steile hoogte van Robermont op naar het gemeentekerkhof, dat weldra een echt bloemenparadijs werd. Hier ook is de oorlog uit. Hier heerst onverstoorde vrede. De vijanden van augustus, de Duitsers, rusten hier eeuwig, naast de Belgen. Hier is geen vijand meer, waar onze helden rusten, bisschop Rutten heeft de vredestem laten horen in zijn plechtige deelneming aan de betoging te Robermont, die eindigde toen het reeds avond was.

Even plechtig eerde men aan de overzijde van de stad andere gevallen, thans rustend op het Sint-Walburgakerkhof. Het gemeentebestuur van Seraing, volledig socialistisch, had een kinderbetoging ingericht, om het volk in de plechtigheid naar het kerkhof voor te gaan. Aan het hoofd de ganse gemeenteraad. Achter hen de schoolkinderen, die, wanneer ze de graven van onze dapperen voorbijgingen, hun bloementuiltjes neerlegden op de aarde, die onze zonen bedekt. Het was ontroerend, dit huldigend kinderoffer. Het volk werd door smart overweldigd. Een marmeren plaat, door de jeugd neergelegd, roept: "A nos aïnés, morts glorieusement pour la Patrie: notre admiration et notre amour." Het onderwijzerskorps legde een tweede marmeren plaat neer, met het gulden opschrift: "Gloire à ceux qui sont morts pour Elle." Er was een rouwfeest te Herstal, te Bonnelles, te Spa, te Hoi, te Herve, te Visé, overal door het hele Luikerland, waar de strijd heeft gewoed, waar de heldenmoed onze kinderen, zonder vrees, naar de hemel van het Vaderland heeft gevoerd. De oorlog mag uit zijn, doch de herinnering aan hen, die we kusten met een groot "tot eventjes", en die nooit meer terug kwamen, die herinnering en ook deze aan zoveel ellende

en onheil, zal nooit verbleken in het bestaan van het huidige en veel volgende geslachten.